

ROSMALLA

Jaargang 5
Nummer 1
Januari 1995

Losse nummers f 6,25

In dit nummer o.a.:

- Last van wratten?
- Schuurkerken
- Rosmalenaar van het jaar

Colofon

Rosmalla (ISSN 0925-2894) is een uitgave van de Heemkundekring Rosmalen en verschijnt eenmaal per kwartaal.

Redactie: Mari van de Ven en Harry Coppens.

Redactieadres: Stationstraat 8, 5241 EE Rosmalen, tel. 04192-18349.

Secretaris Heemkundekring: A.J. van de Ven, M. Nijhoffstraat 8, 5242 CV Rosmalen. Tel. 04192-14094.

Leden, abonnees en donateurs ontvangen *Rosmalla* en *Rosmalla Extra*. Donateurs betalen minimaal f 25,- per jaar. Abonnees (voor minimaal één jaar) betalen f 25,- per jaar (postabonnees f 35,- per jaar), over te maken op het bankrekeningnr. van de Heemkundekring, o.v.v. "abonnement Rosmalla".

Bankrekeningnr.: 18.45.43.444 (Rabobank Rosmalen, postgiro van de bank: 1099372) t.n.v. Heemkundekring Rosmalen, Deken Fritsenstraat 53, 5243 VM Rosmalen.

De meeste oude nummers van *Rosmalla* en *Rosmalla Extra* zijn nog verkrijgbaar op het redactieadres.

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud der ondertekende artikelen, waaraan ook nooit iets veranderd zal worden zonder overleg met de auteur(s). Foto's en andere illustraties worden te allen tijde teruggezonden, teksten op verzoek.

Copyright © 1994 Heemkundekring Rosmalen. Zonder toestemming van redactie en / of bestuur mag niets uit deze uitgave worden overgenomen.

Van de redactie

Allereerst willen wij U -al is dit rijkelijk laat- nog een gelukkig nieuwjaar wensen.

Waarschijnlijk is de nieuwe lay-out van dit eerste nummer van 1995 enigszins verrassend, al hadden we deze metamorfose reeds in het vorige nummer aangekondigd. We hebben ons niet beperkt tot het louter veranderen van de opmaak, maar hebben ook de indeling van de vaste onderdelen van elk nummer veranderd. Zo leest U voor het eerst ons voorwoord in de binnenkaft van het periodiek, naast de colofon, die nu veel minder ruimte inneemt, zodat we weer meer artikelen kunnen plaatsen. Ook willen wij met ingang van het volgende nummer een nieuwe vaste rubriek in het leven roepen, waarvoor iedereen -in het kort-nieuwtjes kan insturen. Zo zouden wij zeer korte mededelingen van de werkgroepen over hun vorderingen zeer op prijs stellen. Maar ook van het bestuur hebben wij een bijdrage gevraagd in de vorm van mededelingen over activiteiten van de kring, kortom van alles wat. Dus ook Uw korte mededelingen stellen wij zeer op prijs.

Hopelijk bent U over deze wijzigingen, die natuurlijk ook betrekking hebben op de *Rosmalla Extra*, net zo tevreden als wij, en zult U met veel plezier de *Rosmalla (Extra)* blijven lezen in 1995.

De redactie,
Harry Coppens
Mari van de Ven

Kopij voor het volgende nummer inleveren vóór 1 mei 1995.

Bij de voorplaat: Bakkerij Piet v.d. Wielen in Maliskamp.

Het toponiem *Der Busgherbeemde* 2¹

Wim Veekens

In deze aflevering gaan we het hebben over het eerste element "Busgher". Dit bestanddeel is te beschouwen als een variant van "Bosgher"; net zo wisselen "busch" en "bosch" elkaar in het Middelnederlands af.

Familienaam

Huizinga plaatst *Bosscher* als familienaam onder de rubriek *Tuinbouw en bosbouw*, zonder te zeggen wat de naam eigenlijk betekent. Tegelijkertijd waarschuwt hij ervoor dat in de reeks *bos(sen)*namen ook oude mansnamen als *Bos*, *Bosso* kunnen schuilgaan². De familienaam *Buss(ch)er/Boss(ch)er* heeft wel met *bosch*, *busch* te maken. Deze naam is eigenlijk een beroepsnaam. In het Middelnederlands is een *bosscher(e)*, *bosscher*: "houthakker, eigenaar van een bos; houtvester"¹. Deze familienaam en/of beroepsaanduiding komen we meerdere malen in Middeleeuwse documenten tegen: *johannes dictus busgher*²; *Johannes busschers*³; *Henricus die buscher*⁴.

Wat taalkundig enigszins bevreemdt, is dat de oude vorm niet **Der Busghersbeemde*⁵ is: de tweede naamvalsvorm (= genitief-s) ontbreekt. Misschien is die -s hier afwezig naar analogie van woorden als *broeder* en *vader*⁶. Toch hoeft die -s niet per se; denk maar aan Valkenswaardse namen als *Keizer(s)akker* en *Ruiter(s)beemd*⁷. Wanneer we het aantal *beemd*namen van deze Kempense gemeente bekijken, zien we dat voor zo'n 50 van de ruim 130 samengestelde namen met *beemd* geldt, dat het eerste lid een familienaam of een van een beroep afgeleide familienaam is⁸. Op het eerste gezicht lijkt het dan ook niet onmogelijk *Der Busgherbeemde* als zo'n samengestelde veldnaam te beschouwen: "beemden: stukken beemd in bezit van of in gebruik bij een zekere Busscher, Bosscher."

Voor een tweede mogelijkheid, die zijdelings met de eerste te maken heeft, kunnen

¹ J. Verdam, *Middelnederlandsch Handwoordenboek* ('s-Gravenhage, 1932; herdruk 1973), pag. 112; E. Verwijs - J. Verdam, *Middelnederlandsch Woordenboek* ('s-Gravenhage, 1885), I, kolom 1390.

² ARA Brussel, Rekenkamer, 45038, f52v, 1340.

³ Bosch' Protocol, R.1182, f116, 1400.

⁴ Idem, R.1228, f307v, 1459.

⁵ * wil zeggen dat het woord door wetenschappers gereconstrueerd is, en niet in een of andere tekst is aangetroffen.

⁶ A. Van Loey, *Middelnederlandse Spraakkunst* (Groningen, 1974⁷), I (Vormleer), pag. 25.

⁷ H. Mélotte - J. Molemans, *Noordbrabantse plaatsnamen*, (z.pl., 1979), I (Valkenswaard), pag. 161-162 en 224.

⁸ Idem, pag. 70-71.

we opnieuw van een familienaam uitgaan; in dit geval van bij voorbeeld *Vanden Busch*, afgeleid van een toponiem *Busch, Bosch* of meer bepaald van de naam van het aangrenzende Den Bosch dat vroeger ook als *Bosghe, Busch, Bossce* voorkwam⁹. Hier is *Busgher* dan een gewone afleiding op *-er* van *Busch* waar taalkundig niets op aan te merken is.

Vernoemingsnaam

De tweede interpretatie van hierboven leidt weer tot een derde mogelijke verklaring die we, bij nader inzien, als de meest waarschijnlijke beschouwen. Ofschoon we vermoeden dat *Der Busgherbeemde* niet tegen Bosch' grondgebied aan lag (zie verderop), denken we toch dat deze veldnaam naar het 'roofzuchtige' Den Bosch verwijst¹⁰. *Der Busgherbeemde* is te verklaren als "Bossche Beemden"! Hoe men dat "Bossche" inhoudelijk moet zien, is niet duidelijk. Heeft de naam iets uit te staan met een of andere inwoner uit Den Bosch, of verwijst hij naar een Bossche instelling, waarbij we dan kunnen denken aan een kerk, klooster, gasthuis of armentafel, zoals de Tafel van de Heilige Geest, die nogal wat landerijen op Rosmalens grondgebied had liggen? Men heeft al eens opgemerkt dat voor de groeiende hoofdstad van Brabant in de Middeleeuwen (in bepaalde gevallen voor de 15de eeuw) in de plaatsen daaromheen hout werd geëxploiteerd. Met name Bossche instellingen als het Claraklooster, het Leprozenhuis, het Groot Gasthuis en de Tafel van de H. Geest (= Geefhuis) hadden stukken grond in hun bezit die ze voor houtwinning gebruikten. Verscheidene soorten bomen werden geteeld, m.n. eiken, maar ook berken, wilgen en populieren. Eikehout was het meest winstgevend en was bij uitstek geschikt als bouwhout ten behoeve van Den Bosch. Op en langs de vochtige (beemd)gronden teelde men wilgehout dat gebruikt werd voor het maken van omheiningen, bezems, manden, hoepels, botertonnen, enz. Berkehout werd, net als wilgehout, aangewend als geriefhout en brandstof. Populieren werden, in latere tijden, geëxploiteerd voor het maken van onder andere klompen¹¹. Alleen plaatselijk historisch onderzoek kan op onze vraag een duidelijk antwoord geven¹².

⁹ H. Camps, *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312* (*s-Gravenhage, 1979), I (De Meierij van 's-Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)), pag. 1207.

¹⁰ 10. De Heemkundekring kon ons in een brief van 27 mei 1994 over de ligging van de *Bossche Beemden geen helderheid verschaffen.

¹¹ A. Kappelhof, 'De hoeven van het Bossche Geefhuis', in: *Noordbrabants Historisch Jaarboek*, 1, (1984), pag. 83-142, passim; E. Vink, *Blocken en balcoenen*, in: *Brabants Heem*, 42-3 (1990), 103-116, passim; C. de Bont, ...*Al het merkwaardige in bonte afwisseling. Een historische geografie van Midden- en Oost-Brabant* (Waalre, 1993), pag. 95.

¹² Ook Kessel kende een *Busschernaam*: in 1440 is er sprake van *een mergen lants in der Busscher Hoeve*. Dit was eens een Bossche (pacht)hoeve (Bosch' Protocol, R.1182, f44v.) In de toponymie gaat men gewoonlijk van de idee uit dat hoeven dikwijls in delen werden afgesplitst die dan een naam met *bunder*

De ligging van Bruggen, (Gemeene?) Bundersteeg en (Bossche Bunders (m.i.v. Bossche Beemden?). Op de Caart Figuratief van 1785 (zie noot 24) heet de weg die uit Rosmalen komt en in noordelijke richting naar het monnikenwiel loopt, ook Bundersteeg: "Buunder Steeg". Schaal 1:25.000. Bron: *Grote Provincie Atlas Noord-Brabant Oost* (Groningen, 1990), pag. 18.

Keren we terug naar de derde hypothese, d.i. *Busgherbeemde* = "Bossche Beemden". De *-er*-afleiding, 2de naamval meervoud, is hier grammaticaal geheel juist. Voorts vindt men in dezelfde bron waarin *Der Busgherbeemde* vermeld staat, nog een *-er*-afleiding, namelijk *de Osserbeemde*, 1359¹³. Tegenwoordig treffen we deze afleiding nog aan in een in de Rosmalense polder gelegen wegnaam: *Lunerkampweg* (ontstaan uit *Lunerkampen* = *Lunensche Kampen*). Het bij de oorspronkelijke naamvorm voorkomende deeltje *Der* heeft taalkundig gezien niet veel om het lijf. Het is de verbogen vorm van het lidwoord *de*, die als zodanig in de (Latijnse?) tekst van de oorkonde is terechtgekomen. Wat onze voorgestelde verklaring *Busgherbeemde* = "Bossche Beemden" lijkt te versterken, is het voorkomen van het Rosmalense toponiem *Bossche Bunders*. Enkele oude vindplaatsen hiervan zijn: *Die Busgherbuenre*¹⁴, *de Busbuenre*¹⁵, *die bossche Bundere*¹⁶ (ook in Veghel kende men "Bossche Bunders": *die Bossche Buenre*¹⁷).

kregen. Eigenlijk is *hoeve* een oppervlaktemaat van meestal 12 bunders. Interessant is natuurlijk te onderzoeken of en zo ja in welke mate een dergelijk verband bestaat tussen de Rosmalense *bunder-* en *hoevenamen*.

¹³ A. Kappelhof, *Het Archief van de Tafel van de H. Geest van 's-Hertogenbosch. Regesten van oorkonden* ('s-Hertogenbosch, 1980-1991), regestennr. 451.

¹⁴ Uit 1424 en 1428. Idem, regestennrs. 1681 en 1748.

¹⁵ Uit 1492. H. van Bavel, *Inventaris van het Archief van de Heusdense Cisterciënzerkloosters Mariënkroon en Mariëndonk* ('s-Hertogenbosch, 1972), regestennr. 1543.

¹⁶ Uit 1547. H. de Werd, *Oud-Rosmalen* (Rosmalen, 1987), pag. 202.

¹⁷ Uit 1497. R. Rentenaar, 'Metrologische Bemerkungen zu niederländischen Flurnamen', in: *Beiträge zur Namenforschung, NF2* (1967), pag. 56.

Ligging

Wanneer we de beschrijving van de twee "Bossche" toponiemen vergelijken, stellen we twee dingen vast. Ten eerste dat beide percelen grensden aan hetzelfde erfgoed, nl. dat van het klooster Porta Coeli¹⁸. Ten tweede dat beide percelen aan dezelfde familie toebehoorden, nl. de familie Hels¹⁹. Zo lijkt de conclusie gerechtvaardigd te veronderstellen dat de twee bunder beemd die genoemd wordt in de oorkonde van 1424, hetzelfde is als *Busgherbeemde* (Bossche Beemden); deze Bossche Beemden zouden dan liggen in *Busgherbuenre* (Bossche Bunders), m.a.w. de Bossche Beemden maakten eens deel uit van de Bossche Bunders!

De toevoeging "aan de gemene steeg" (zie: *Busgherbuenre*, 1424) kan helpen de Bossche Beemden nader te localiseren. We gaan hierbij wel van de veronderstelling uit dat de *gemene steeg* (gemeen = gemeenschappelijk, openbaar) te vereenzelvigen is met de *Gemene Bundersteeg*: *Gemeijn Boenresteghe* (1551)²⁰. Een zinsnede uit 1608 preciseert de ligging van deze 'steeg': *een perceel land te Roosmalen, vroeger Colscamp en thans Garstland geheten en grenzend aan o.a. de Gemeijn Buenderssche Steghe*²¹.

Uit het bovenstaande kan men de gevolgtrekking maken dat de Bossche Beemden / Bunders niet ver van Garstland lagen, d.w.z. ten noordwesten van Bruggen (vgl. de huidige wegnaam *Garstlandweg*). Later is denkkelijk de naam *Gemene Bundersteeg* verkort tot *Bundersteeg*²²: een aardig bijkomstigheidsje dat onze hypothese, nl. dat de Bossche Beemden ten noordwesten van Bruggen liggen, enigszins lijkt te ondersteunen, is het toegevoegde herkomstelement *Van Brugghen* aan de naam Willelmus Hels (1352). In de Middeleeuwse naamgeving was het niet ongewoon dat men achter zijn naam, o.a. ter onderscheiding van een ander met eenzelfde naam (of patroniem), nog de naam zette van de plaats of het gehucht waar men vandaan kwam. "Onze" Willem kwam van Bruggen en koopt in de omgeving van Bruggen in de Bossche Bunders een paar bunder beemd: *Der Busgherbeemde* = de Bossche

¹⁸ 1. Bossche Beemden. *Twee bunder beemd achter Roemalen dictus Der Busgherbeemde grenzend aan het erfgoed van het klooster Porta Coeli* (1352). 2. Bossche Bunders. *Twee bunder beemd achter Roemalen in Die Busgherbuenre grenzend aan het erfgoed van het klooster Porta Coeli en aan de gemene steeg* (1424) (Idem, registennr. 1681).

¹⁹ *Willelmus dictus Helse van Brugghen* koopt twee bunder beemd genaamd *Der Busgherbeemde* (1352). *Gerardus Hels, zoon van wijlen Willelmus Hels*, draagt ruim 70 jaar later twee bunder beemd in *Die Busgherbeemde* aan een ander over (1424). Zie voor deze familienaam: W. Veekens, 'Helsinghof', *Rosmalla*, 4-1 (1994), pag. 11-12.

²⁰ G. Steijns, *Inventaris van het Archief van het Jezuietencollege (1609-1629) te 's-Hertogenbosch* ('s-Hertogenbosch, 1980²), registennr. 117.

²¹ Idem, registennr. 155; elders schrijft men *Dolscamp* i.p.v. *Colscamp*.

²² J. Camp, *Caart Figuratief der Geformeerde Inundatie van de Hoofd-Stad, Forten en Situatie van 's-Hertogenbosch, 1785, GA, 's-Bosch* ('s-Hertogenbosch, 1785); *Historische Atlas Noord-Brabant* (Den IJp, 1991²), blad 569; 'Veldnamenregister van 's-Hertogenbosch, kaart XI', *Boschboom Bladeren*, 30 (1984).

Beemden! De klerk uit het midden van de 14de eeuw die deze naam optekende, had nooit kunnen bevroeden dat de Rosmalense *Bossche Beemden* 650 jaar later *Bossche Bossche Beemden* zouden worden!

Eilaas!²³

Voogdikinderen in Rosmalen

Henk de Werd

In Rosmalla jaargang 3 nummer 4 (december 1993) heb ik U reeds verteld dat de Heemkundekring een fraai boekwerk, getiteld "Naamlijst der voogdikinderen door de algemeene commissie van kinderverpleging en kinderbescherming geplaatst onder toezicht van M.F. v.d. Ven, Rosmalen", geschonken had gekregen van Tini van Ieperen uit de Deken Fritsenstraat. Tini moest oom zeggen tegen genoemde M.F. v.d. Ven. Er zijn tussen 1910 en 1933 heel wat kinderen in Rosmalen ondergebracht.

Het boek begint met Cornelus Gerardus Kanters, geboren 12 april 1915 te 's-Gravenhage. "Zijn vader en moeder (ouders) overleden. Minderjarige bij mij gebracht op 26 Mei 1933 door de Eerw. Broeder Constantius uit het R.K. Weeshuis, Warmoezierstraat 91 te 's-Gravenhage.... Geplaatst: Op 26 Mei 1933 n.m. 2 uur, bij Johannus van Schaijck, landbouwer, Kruisstraat, Rosmalen." Het kind werd geplaatst onder de volgende condities: Verpleeggeld het 1e jaar f 150,- plus alle onkosten van kleding met bijkomende kosten. Kanters was dus al 18 jaar, maar...in die tijd nog minderjarig. Op 12 juli 1933 werd "met de pleegouders overeengekomen, dat voor hunne rekening aan den pupil iederen kalenderzondag f 0,50 aan zakgeld moet worden gegeven". De weesjongen ontvluchtte op zaterdag 23 september 1933 en heeft zich op 2 oktober 1933 in Den Haag bij de kinderpolitie aangemeld.

-Theodorus Cornelis Wetzer, op 19 januari 1918 geboren in Den Bosch, werd op 3 oktober 1923 geplaatst bij Gerardus Swanenberg, landbouwer, Sprokkelbosch 233, Rosmalen. Zijn verpleegkosten waren f 125,-.

-Alberdina Johanna Maria van den Bogaard werd op 26 februari 1923 geplaatst bij Wilhelmus Maane, bakker in Rosmalen in de Kerkenhoek nr. 300. Bakker Maane kreeg voor dit kind een *huurloon* van f 40,-. Haar zus, Antonia Johanna Maria van den Bogaard, kwam 1 december 1923 bij bakker Maane in huis tegen een verpleegloon van f 50,- per jaar. Op 22 maart 1924 ging dit meisje over naar Johan van den Brekel, landbouwer in St.-Michielsgestel.

-Gerardus Biermans, geboren in Gennep op 16 mei 1907, werd op 5 juli 1923 ge-

²³ Bij het schrijven van dit artikel hebben we gebruik gemaakt van enkele door Dr. R. Rentenaar (van het P.J. Meertens-Instituut te Amsterdam) gemaakte opmerkingen in diens brief van 10 augustus 1994.

Trouwfoto van Martien van Ieperen en Marietje Hermans. Collectie Heemkundekring Rosmalen.

plaatst bij Wilhelmus de Veer, timmerman in Rosmalen. Het verpleegloon was het eerste jaar f 125,-

-Lambertus Berben, geboren in Oirschot in 1905, werd, 18 jaar oud, in 1923 ondergebracht bij Marinus Coppens, landbouwer (hoek Brugge) te Rosmalen. De huur was f 50,- plus f 1,- *zondagstractement*.

-Lambertus van Bergen werd als kind van 5 jaar geplaatst bij de weduwe Lambertus Verhagen, hoek in het Ven in Rosmalen. Verpleegloon f 125 per jaar. "Kleeren enz. voor rekening der commissie".

-Antonius Gerardus van den Braak, voorheen geplaatst geweest bij Nicolaas v.d. Heijden in Dintther, kwam op 8-jarige leeftijd naar Theodorus van den Berg - van der Poel, landbouwer in Rosmalen. "Verpleeg-

loon f 125,- per jaar met kleeren en onvoorziene onkosten voor rekening commissie". Andreas Wilhelmus van den Braak, geboren te Geffen op 23 april 1908 werd op 7 juni 1923 geplaatst bij Nicolaas van Lijssel, landbouwer, Molenhoek 714 te Rosmalen. Hij vluchtte op 21 januari 1924 naar zijn ouders in Geffen.

-Eduardus Maria Damen, geboren te Goirle bij Tilburg, werd in 1919, drie jaar oud, ondergebracht bij de weduwe Petrus Hanegraaff, Molenhoek in Rosmalen. Jacobus Damen werd 3 september 1915 geplaatst bij Adrianus van Roosmalen, no. 664 in Hintham, tegenover de openbare school, gemeente Rosmalen. De familie van Roosmalen woonde inderdaad vele jaren naast fietsenmaker Gerrit Kempens in Hintham.

-Martinus Cornelis Erkeland werd, op bijna 13-jarige leeftijd, de 20e augustus 1920 geplaatst bij Christianus van Pinxteren, landbouwer, hoek Maliskamp, te Rosmalen. Op 10 maart 1924 ontvluchtte de jongen dit gezin. Op 4 april 1924 werd hij er teruggebracht, "s avonds om 6 uur door de Brigadier der Recherche Politie den heer J. v.d. Hanenberg te Tilburg." Hoeveel leed zou hier achter zitten?

-Jacobus Hulsmans, geboren te Siebengewald (Duitsland). "Zijn geboorteplaats ligt 55 minuten van Afferden a.d. lijn Gennip". De jongen werd 27 november 1910 bij de weduwe Petrus Hanegraaff in de Molenhoek geplaatst voor een verpleegloon van f 125 per jaar. Lambert Hulsmans,

eveneens geboren in het Siebengewald, werd geplaatst bij Johannes Maas, landbouwer, hoek Zoggel te Heesch bij Oss.

-Arnoldus Johannes Ludovicus van Hooff, geboren in 1910, werd 22 januari 1917 geplaatst bij Johannes van Oers, sigarenmaker, kom dorp, Rosmalen. Zijn broer Johannes Constantinus van Hooff werd diezelfde dag ondergebracht bij Johannes van der Vliert, landbouwer te Rosmalen. Cornelis Lambertus Johannes van Hooff vond op 21 mei 1919 een onderdak bij Martinus van Uden, landbouwer (hoek Sprokkelbosch) Rosmalen.

-Maria Geertruida Hermans, geboren te Overloon bij Boxmeer op 11 augustus 1907, werd de vierde augustus 1909 geplaatst bij Cornelia van de Ven, een zus van de boven reeds genoemde Martinus van de Ven. Cornelia was in Rosmalen beter bekend als Kee van Kiskes, of Kee den Haan, daar ze getrouwd was met Bert v.d.

Van links naar rechts Bert van Ieperen, Marietje van Ieperen-Hermena met dochter Mia en Tonny van Ieperen, omstreeks 1944-45. Collectie Heemkundekring Rosmalen.

Ter herinnering aan

MARTIN VAN IEPEREN

weduwenaar van
Maria Hermans

Geboren te Essen (Dld.), 18 juli 1914.
Overleden te 's-Hertogenbosch, 11 maart 1984.

Na een lijdensweg van een week ziekenhuis is vader gestorven. Telkens als we op bezoek kwamen in het ziekenhuis zagen we de hulpeloos vragende blik. Zonder dat hij het ons met woorden kon duidelijk maken, van hoe moet dat verder. Of hij trok veelbetekend zijn schouders op.

Na een rusteloos leven, vooral van de afgelopen acht jaar, hopen we dat vader nu de rust gevonden heeft, waar het hem aan ontbrak. Ondragelijk waren de spanningen soms voor hem, vooral door het vroegtijdige afscheid van zijn dochter Tonny en door het overlijden na een langdurige ziekte van ons "man". Het maakte hem tot een mens, die zich terugtrok in de stilte van zijn eigen huis. Maar hij was hij wel met elk bezoek, de kleinkinderen, die als een vast patroon uit school even langs kwamen voor een

snoepje, een goede vriend, de bejaardenhulp; zij waren hem bijzonder welkom. En altijd, elke dag opnieuw, weekensinclus, en of hij er nou zin in had of niet, zorgde hij voor het eten, dat het klaarstond bij thuiskomst. Ondanks dat hij zoveel moeite had met het verlenen, bleef hij de zorgzame vader voor zijn kinderen en kleinkinderen.

Daarom nemen wij, gesterkt door het vertrouwen in God, die nu ook wel voor hem zal zorgen, afscheid van de laatste van de grote twee, bij wie het leven van ons, kinderen, begon.

Voor Uw bliken van medeleven na het overlijden en bij de begrafenis betoond zeggan wij U hartelijk dank.

De familie.

Jeugdfoto en bidprentje van Martien van Ieperen. Collectie Heemkundekring Rosmalen.

Hanenberg. Kee en Bert runden een café in de Kerkenhoek, waar nu *Het Huukske*, pardon, *De Goedzak*, pardon Grieks-restaurant *Olympia* is. "Bij het overlijden der eerste pleegouders in het gezin overgegaan naar Gijsbertus van den Hanenberg-v.d. Ven, Kerkenhoek te Rosmalen. Verpleegloon f 125 per jaar. Het onderhoud der kleeuren voor rekening pleegouders. Nieuwe kleeuren voor rekening der com.". Marietje Hermans huwde later met Martien van Ieperen. Zij waren o.a. de ouders van Tini van Ieperen, die dit boekwerk aan onze Heemkundekring schonk.

-Martinus van Ieperen, geboren te Essen (Duitsland) op 12 juni 1915 werd op 13 maart 1919 geplaatst bij de weduwe J.v.d. Hanenberg in Rosmalen. Op 1 juli 1920 werd hij overgeplaatst naar Martinus Franciscus van de Ven, in het Ven nr 379 in Rosmalen. Deze Martien van Ieperen huwde met Marietje Hermans, die, zoals U boven kunt lezen, werd grootgebracht bij Cornelia v.d.Ven, zus van Tinus. Kijkt U naar het bidprentje van Martien, dan ziet U dat de geboortedatum in dit boek niet klopt. Johan van Ieperen, broer van Martien, werd 28 maart 1919 geplaatst bij de weduwe Antonius Verhallen, Kerkenhoek te Rosmalen.

-Bertha Jansen, geboren te Duisburg in 1907, werd 1 januari 1910 bij de weduwe Lambertus Wonders, Molenhoek te Rosmalen geplaatst.

-Wilhelmus Johannes van der Lee, geboren te Veghel den 5e maart 1914, werd de 19de augustus 1915 bij Johannes van Oers, sigarenmaker in Rosmalen geplaatst. Wim, inmiddels 80 jaar oud, woont nog steeds in onze gemeente.

-Theodorus Cornelis van de Looij, geboren in Oirschot in 1906, kwam op 1 april 1909 bij Lambertus Heijmans, landbouwer (hoek Kruisstraat) in Rosmalen. "Verpleegloon wegens achterlijkheid f 50 per jaar. Onderhoud kleeuren voor rekening der pleegouders. Nieuwe kleeuren voor rekening der commissie".

In dankbare he innering aan

MARIA GERTRUDA HERMANS
echgenote van
Adrianus Martinus van Ieperen

Zij werd geboren te Overloon 11 augustus 1907; na een langdurig ziekbed is zij overleden in het Carolus-Ziekenhuis te 's-Hertogenbosch na de Sacramenten der Zieken te hebben ontvangen 31 mei 1979; we hebben haar na een afscheidsdienst in de Lambertuskerk te Rosmalen te ruste gelegd op de Algemene Begraafplaats aldaar 5 juni d.a.v.

Bijna 40 jaar was ze getrouwd met haar man, met wie ze lief en leed deelde, zorgend voor haar kinderen voor wie ze alles wilde doen. Hoe zwaar trof het haar toen ze haar dochter Tonny moest verliezen, ze had erg veel moeite om dat te accepteren, maar ze wilde zorgzaam bezig zijn voor haar man en kinderen. Ook bij haar ziek-zijn wilde ze hen niet lastig vallen.

De pijn viel mee, zei ze dan maar, en ze hoopte zo vurig dat ze nog tijd van leven kreeg. Op 71 jarige leeftijd is ze nu gestorven. Ze heeft haar ziekbed doorstaan op voorbeeldige wijze. Ondanks dat ze zo graag thuis bleef, was ze bereid om toch opnieuw naar het ziekenhuis te gaan. Te midden van al haar dieren is ze gestorven. Wij nemen afscheid van haar, die zo vol liefde was voor al haar kinderen en kleinkinderen, wij gunnen haar nu de rust en de vrede van het Vaderhuis, omdat nu haar pijn en onrust hebben plaats gemaakt voor rust en vrede. Mogen wij in ons gebed met haar verbonden blijven.

Voor Uw bijken van belangstelling en medeleven na het overlijden en bij de begrafenis betoond zegen wij U hartelijk dank.

A.M. van Ieperen
Kinderen en kleinkinderen

Bidprentje van Marietje Hermans en drie kinderen van Martien van Ieperen en Marietje Hermans in 1948. Van Links naar rechts: Tonny, Tini en Mia. Collectie Heemkundekring Rosmalen.

-Petrus Ferdinand Lens, geboren in Den Haag in 1907, werd 1 december 1923 bij Johannes Sleutjens te Rosmalen geplaatst. In 1924 ging het kind over naar de familie Spierings in St.Michielsgestel en weer een maand later vertrok het naar landbouwer van Lane in Geffen. Geen pretje voor zo'n kind, lijkt me.

-Agnes Arnolda Lotterjouw uit Boxmeer kwam, nog geen twee jaar oud, in 1918 bij Hendrikus van der Heijden, nabij het station Rosmalen. Wilhelmina Lotterjouw, geboren in 1914, werd 25 augustus 1918 geplaatst bij de weduwe Lambertus Wonders in de Rosmalense Molenhoek.

-Maria Josephina Maas, geboren in Duitsland op 7 juni 1906, werd 1 juni 1917 bij Gerardus van Drunen, landbouwer, hoek Sprokkelbosch in Rosmalen ondergebracht.

-Petrus Johannes van Nistelrooij, geboren in 1910 in Utrecht, werd 8 juni 1920 geplaatst bij de weduwe Johannes van der Poel, landbouwer (hoek Hennist [=Heinis]) te Rosmalen.

-Pieter van Oss, geboren 19 augustus 1921 werd de 30ste mei 1922 geplaatst bij de weduwe Antonius Verhallen in de Rosmalense Kerkenhoek.

-Bonaventura Theodoros van der Putten, geboren in 1907 in Oss, werd de eerste mei 1908 geplaatst bij de weduwe Johannes van Lokven, "landbouwer, achter Nieuw Jachtlust, gemeente Rosmalen, postbestelling Nuland".

-Simon Pennings, geboren te Son in 1917, werd 14 april 1922 geplaatst bij de weduwe Lambertus Verhagen, in het Ven te Rosmalen.

-Henricus Wilhelmus Roderburg, geboren 6 december 1915 te Stratum-Eindhoven werd op 30 januari 1918 geplaatst bij de weduwe Petrus Hanegraaf, Molenhoek in

Rosmalen.

-Carolus Fredericus Ruttinger, geboren in 1910 te Borgerhout in België, werd in 1919 geplaatst bij Hendrikus van den Bosch, landbouwer in Rosmalen, postbestelling Nuland. Catharina Ruttinger, geboren 1 april 1908 te Borgerhout in België, werd 17 april 1923 bij Johannes van Meurs, hoek Brugge, 157, Rosmalen geplaatst.

-Gerardus Cornelis Roderburg, geboren den 25ste januari 1908 te Gestel bij Eindhoven werd 19 juni 1922 geplaatst bij Adrianus van Aggelen, slagerij in de kom van Rosmalen.

-Petrus Hendrikus Roderburg, geboren 4 november 1906 te Oss, werd 19 maart 1922 geplaatst bij Eimericus van den Hanenberg, landbouwer, Oude Baan te Rosmalen.

-Henricus Franciscus Schellekens, geboren den 28ste januari 1906 te Gilze werd geplaatst op 7 januari 1923 bij Theodorus van den Berg v.d.Poel, nabij "den Graafscheweg Rosmalen".

-Josephus Johannes van Uden, geboren te Geldermalsen op 29 september 1907 werd op 10 december 1922 geplaatst bij Johannes Heijmans, landbouwer, hoek Sprokkelbosch te Rosmalen. Cornelis Hendrikus van Uden, geboren 8 oktober 1908 in Den Bosch, werd geplaatst bij Johannes van den Berg-Voets, landbouwer in Rosmalen op 13 mei 1921.

-Petrus Wilhelmus van Vorstenbosch, geboren te Heeze op 23 oktober 1909, werd op 25 juli 1917 geplaatst bij Martinus Voets, landbouwer, Oude Baan te Rosmalen. Zijn broer Wilhelmus Johannes van Vorstenbosch, geboren 2 november 1910 te Heeze ging op 25 juli 1917 eveneens naar Martinus Voets. Maria van Vorstenbosch, geboren in Heeze op 9 november 1908, werd op 20 juli 1917 bij Marinus van Helvoort in Rosmalen geplaatst. Op 17 maart 1924 werd het meisje overgebracht naar Frans van Asperen, postbeambte in Den Bosch.

-Anna Wels, geboren 6 januari 1910 in Den Bosch, werd op 17 mei 1911 bij Hendrikus Klinkhamer, hoek in het Ven te Rosmalen, geplaatst. Maria Wels, geboren 21 juli 1906 in Den Bosch, ging op 1 januari 1922 naar Theodorus Verhallen, nr. 454 Molenhoek in Rosmalen.

-Maria Johanna Coenen, geboren op 3 maart 1905 te Gennep, werd op 27 augustus 1922 geplaatst bij Johannes van Schaijck, landbouwer in Rosmalen op de Kruisstraat, postbestelling Nuland.

-Johan van Nuland, geboren in Duisburg op 18 september 1913, werd op 6 maart 1924 bij de weduwe Johannes van der Poel, landbouwster, hoek Hennist=Heinis in Rosmalen geplaatst.

Huisslaching

Een reactie op het artikel "November oftewel de slachmaand" van Harry Coppens uit het vorige nummer van Rosmalla.

Een clubgenoot aan het woord

Gerrit Mol

Met veel plezier en nostalgische gevoelens las ik in Rosmalla van december vorig jaar¹ het artikel *November oftewel de slachmaand*. Harry Coppens vertelt daarin op indringende en plastische wijze over de metamorfose van het varken als spekproducerend dier naar culinaire hoogstandjes. In gedachten zag en rook ik weer het hele gebeuren dat zich ook bij ons thuis afspeelde. In de kelder stonden maandenlang de weckflessen met *ribbikes en kerremenaoje* te wachten op de hoogtijdagen. De *kaojen* waren snel op in een gezin met tien kinderen en een knecht en een meid, zoals bij ons het geval was. De eigengemaakte bloedworst - ik mis in het verhaal van Harry Coppens de papieren zakken waarin de bloedworst met veel moeite werd gegoten - en de schalen met zult en reuzel stonden op zolder. Helaas, Harry, ben je volgens mij nog enkele dingen vergeten. 't Is waar: de pastoor was goed voor lekkere stukjes spek, maar ook de *bovenmister* werd niet vergeten, vooral niet door de boeren. Ik vermoed, dat dat verband hield met het verlof geven aan de boerenkinderen in tijden van grote drukte op het land. Wij waren thuis bakker en ons moeder moest nooit ze veel van *Piet Juuk* hebben, dus kreeg hij niets. *Piet Juuk*, was onze bovenmeester en werd zo genoemd omdat hij heel vaak zijn gat stond te krabben, ook voor de klas!! Verder, beste Harry, mis ik in jouw verhaal de keurmeester. Ofwel ben je hem vergeten - dat kan op jouw leeftijd (??) - ofwel slachtten ze bij jullie thuis clandestien. Dat laatste kan ik me bijna niet voorstellen. Onze ouders wisten toen al van allerlei gevaarlijke ziektes in het vlees. Vooral de loos - onontbeerlijk voor lekkere zult - werd nogal eens afgekeurd. Het varken *op de leer* was voor ons pas klaar, als het voorzien was van een regiment blauwe stempels. Dat zal in Rosmalen niet anders geweest zijn dan in West-Brabant, vermoed ik. Daarmee is natuurlijk niet gezegd dat er om economische redenen niet wel eens sprake was van een *slacht zonder keur*.

Nu ik toch bezig ben, heb ik nog een vraag voor onze werkgroep *landschapselementen*. Hoewel, hebben we die eigenlijk wel in onze heemkundekring? Langs de Oude Baan, vlak voor de 'oude' stort vallen mij altijd de houtwallen op, die daar tussen de perceeltjes weilanden staan. Die perceeltjes (vier of vijf) zijn allemaal ongeveer

¹ *Rosmalla*, 4 (1994), nr. 4, pp. 5-12.

even groot en even recht. Het lijkt erop dat daar ooit een soort ruilverkaveling heeft plaatsgevonden. Vroeger op school leerde ik zelf iets over het zogenaamde maasheggenlandschap, dat in de buurt van Boxmeer te zien zou zijn. Nergens in de buurt kom ik deze houtwallen zo *afgepast* tegen. Ongetwijfeld zullen er in onze kring mensen te vinden zijn, die over het ontstaan en de geschiedenis van dit mooie stukje Rosmalen iets kunnen vertellen. Ik houd me aanbevolen en waarschijnlijk meer mensen met mij!

Huisslaching: Een reactie op een clubgenoot

Harry Coppens

Gerrit Mol vraagt zich af of ik niet heb vergeten te vermelden dat het geslachte varken eerst na goedkeuring geconsumeerd mocht worden. Bij navraag aan mijn oudste zuster vertelde zij mij dat de keuring bij het slachten zoals wij die nu kennen eerst na de Tweede Wereldoorlog verplicht werd. Voorheen bepaalde de slager aan de hand van de organen, met name de loos, of het varken al of niet gezond was. In sommige gevallen werden alleen de organen afgekeurd, maar de rest niet. Een slager uit Vorstenbosch vertelde me dat eertijds de slager aldaar een zeer aparte wijze van keuren had. Hij gooide een vlies van het geslachte varken tegen een muur. Bleef het plakken, dan was daarmee het varken goedgekeurd. Daar zo'n vlies altijd blijft plakken, bewijst dit noch het een noch het ander.

Schuurkerken¹

Harry Coppens

In het laatste nummer van Rosmalla jaargang 1994 heeft U, dankzij Wil Croonen, al kennis kunnen nemen van de overname van de Lambertuskerk door de hervormden in 1648, de teruggave aan de katholieken onder koning Willem I in 1823, alsmede van een situatieschets met de juiste ligging van de schuurkerk. Het toeval wilde nu dat Arie

¹ Dit artikel is een samenvatting van een hoofdstuk uit de catalogus van Modeste Barok (pag 30 t/m 36 en 42 t/m 44) met als titel "Ecclesiae in modum horrei" (kerken als schuur) en als ondertitel: "Ornamentiek van de schuurkerken in Staats-Brabant gedurende de tweede helft van de achttiende eeuw" geschreven door J.W. Hagen. Deze catalogus is uitgegeven door het Museum voor Religieuze Kunst Uden onder redactie van Leon van Liebergen, conservator van voornoemd museum. Met zijn toestemming is onderstaande samenvatting gemaakt door Harry Coppens.

van de Ven tijdens een bezoek aan het museum voor Religieuze Kunst te Uden de Catalogus van de tentoonstelling *Modeste Barok*, waarin een artikel stond over schuurkerken in het algemeen en een artikel over de schuurkerk van Rosmalen in het bijzonder, ontdekte. Letterlijke overname van het artikel werd niet toegestaan. Ik kreeg echter wel toestemming om het verhaal op te nemen in *Rosmalla* als het herschreven werd met bronvermelding. Inhoudelijk zijn de artikelen nagenoeg aan elkaar gelijk.

Over de voormalige schuurkerken (door Polman² ook wel eens *Brabantse schaapskooien* genoemd) is weinig concreet materiaal overgeleverd. Op papier is nog wel iets te achterhalen, met name via het archief van de Staten-Generaal in 's-Gravenhage, voor wat betreft architectonische details als opstanden, maten en materiaalgebruik zelfs ruimschoots, maar weinig over de inrichting en de aankleding. De tekeningen kwamen geheel overeen met de toen geldende schuurkerkreglementen en geven een duidelijk beeld van de centrale Staten en de lokale opstellers van de verzoeken. Toen de gedeputeerden tot de zaken van de Meierij uit de Staten-Generaal in 1730 nieuwe regels moesten invoeren voor het betalen van recognitiegelden³ door katholieken aan vertegenwoordigers van de Staatse overheid, begonnen ze de verantwoording van hun besluiten met een historisch overzicht. Dit had vooral betrekking op de houding van die overheid t.a.v. het uitoefenen van de katholieke eredienst in het openbaar na 1648. Aanvankelijk had men de Roomse godsdienst willen verbieden en beletten, maar na 1649 was er geen generaal plakkaat meer te vinden dat dit verbood. In 1730 constateerden de Staten dat vanaf het begin de voorschriften ten aanzien van de katholieke eredienst door de katholieken werden ontdoken. Dit mede dankzij de gemakkelijke omkoopbaarheid van de functionarissen die belast waren met de controle op naleving van de plakkatens⁴. Het is moeilijk na te gaan waar de katholieken hun met admiesie- en recognitiegelden clandestiene kerkdiensten hebben gehouden. In grensgebieden week men uit naar het buitenland, elders stelden plaatsgenoten ruimte ter beschikking, waarbij geloofsijver niet altijd de ware reden was. Met name caféhouders en winkeliers hadden er beslist baat bij het kerkvolk wekelijks over de vloer te kunnen krijgen. Na de dienst werd er flink verteerd en ingekocht. Tegen het midden van de jaren zestig van de zeventiende eeuw werden de katholieken vrijmoediger en waren er volop locaties voor de eredienst. De klachtenlijsten van de toenmalige predikanten geven omstreeks 1671 een duidelijk beeld van de situatie in de Meierij. In bijna iedere plaats waren er wel een of meerdere ruimten voor de uitoefening van de eredienst beschikbaar. Van 1672-74 bezette Lodewijk XIV grote delen van het Staatse grondgebied, waardoor er een katholieke restauratie plaatsvond, die echter maar van

² Polman, *Katholiek Nederland in de achttiende eeuw*, 3 dln (Hilversum, 1968).

³ Bedrag dat de erfpachter betaalt aan de grondeigenaar als erkenning van diens eigendomsrechten.

⁴ ARA (Algemeen Rijksarchief Den Haag), SG (Archief Staten Generaal), 3785 (Res. 1730): Res. d.d. 19 juli 1730.

korte duur was. Er ontstond een meer openlijke gedoogpraktijk t.a.v. de schuil- en schuurkerken, waarbij men in sommige plaatsen eigenmachtig betere voorwaarden voor de uitoefening van de godsdienst wist te scheppen. Na het vertrek van de Fransen moesten zowel de katholieken van het Generaliteitsland als de Staatse overheid inzien, dat er het een en ander veranderd was. De Staten lieten wel duidelijk weten dat zij de baas waren. Men was in Den Haag wel bereid om bepaalde behuizingen voor de R.K. godsdienst toe te staan, maar ze moesten wel eenvoudig van opzet zijn. In 1671 werd geformuleerd wat men hieronder verstond, te weten: "Slegte afgeleege schuren met leeme wanden en geringe strooije daaken voorsien"⁵.

Eigenmachtige vertimmeringen aan banden gelegd

Zolang er geen duidelijke regels waren omtrent het kerkgebouw, was de verleiding voor de katholieken groot om steeds een stapje verder te gaan, hetgeen de Staten een doorn in het oog was. Naar aanleiding van wat er gebeurd was rond de schuurkerk te Heeswijk komt de resolutie van 5 maart 1721 ten aanzien van de schuurkerkregulering⁶. Deze regulering had wel een algemeen karakter, waarbij niet nader ingegaan wordt op Heeswijk, hoewel het gebeurde aldaar wel bepalend was voor de resolutie. Op verzoek van de Staten moest Willem van Erpecum, advocaat-fiscaal van de Raad van Brabant zich maar eens ter plaatse op de hoogte stellen en verslag uitbrengen aan de Staten. Zijn rapportage was duidelijk: Het betrof hier (Heeswijk) niet een geringe reparatie van een bouwvallige schuur, maar een middelmatig schuurkerkje was omgebouwd tot een complete kerk. Soortgelijke pogingen hadden zich voorgedaan in Hoogerheide, Middelbeers en Budel. De advocaat-fiscaal vreesde dan ook dat binnen niet al te lange tijd heel Brabant van grote kerken zou zijn voorzien en dat alles onder het voorwendsel van hoognodige reparaties. Hij adviseerde de Staten een verbod te doen uitgaan op het eigenmachtig vergroten en vernieuwen van Roomse kerken, welk advies door de Staten werd overgenomen⁷. De desbetreffende *Heeswijk-resolutie* werd gedistribueerd over heel Brabant. In januari 1744 werd de resolutie van maart 1721 nog eens vernieuwd naar aanleiding van een verbouwing van een schuurkerk waarvan men, zonder toestemming de westgevel een zeven voet (iets meer dan twee meter) had verhoogd en het strooien dak voor de helft met planken had beschoten. Wintelre verzocht de Staten

⁵ G.C.A. Juten, 'Extract uit het Register der Resolutiën van de Hoog Mog. Heeren Staaten Generaal de Vereenigde Nederlanden. Veneris den 28 Augustij 1761', *Taxandria*, 11 (1904), 22-26.

⁶ W. Knuttel, *De toestand der Nederlandsche katholieken tijdens de Republiek*, 2 dln. (Den Haag, 1892), II, pp. 219-21; Jan de Jong, 'Brabantsche schuurkerken', *Historisch Tijdschrift*, 14 (1935), 308-12; Polman, III, pag. 80-2.

⁷ ARA, SG, 5225 I (Lias lop. 1721, januari-maart).

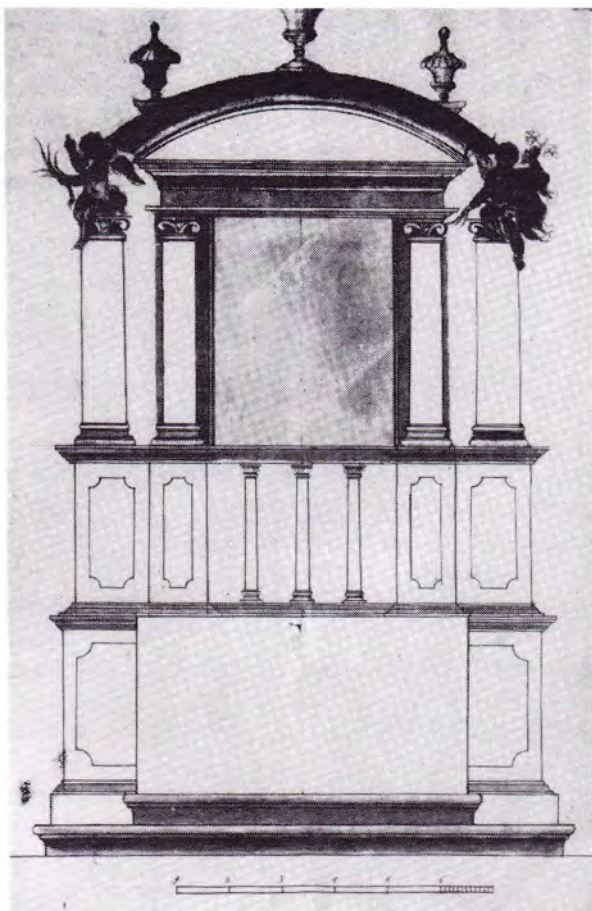
voor deze misslag om pardon, maar de toenmalige hoofdschout van de Meierij, Reinhard B.R. van Rechteren, kende geen pardon en dreigde de kerk te sluiten. Hij berichtte de Staten dat deze Roomsgezinden in de Meierij dagelijks klaagden over hun armoede, maar nooit gebrek aan geld hadden voor verbetering en verbouwing van hun kerken. Uit de bereidwilligheid van de Staten, die niet Wintelre zijn misslag vergaven en uit nog andere soortgelijke bekende gevallen, blijkt dat de grootste onverzoenlijkheid niet direct in Haagse kringen te zoeken was, maar veel eerder bij de in Brabant aanwezige, veelal allochtone, protestantse overheidsdienaren en predikanten. Wel werd het nodig geacht de bepalingen van 1721 in herinnering te brengen.

Afbeelding 1: Rosmalen, dwarsdoorsnede, 1765.

Standaardmaten en bouwtekeningen (28 aug 1761)

Omdat de oude kerk van Standdaarbuiten niet meer voldeed had men een verzoek ingediend om een nieuwe te mogen bouwen. De nieuw te bouwen kerk was zeer groot van opzet, bijna tweemaal zo groot als de oude, met hoge zijmuren, een dubbele ingangdeur, een communiebank en biecht- en preekstoelen. Dit kon niet getolereerd worden. In plaats van de eenvoudige gebouwtjes dreigden er imposante gebouwen te ontstaan, die hoewel geen kerken, toch voor als zodanig werden aange-

Afbeelding 2: Rosmalen, altaarontwerp, 1765.

gewezen te worden op een drietal jongere algemene bepalingen, die door de Staten zijn vastgesteld en gepubliceerd. Deze bepalingen zijn van belang voor de bestudering van het in- en exterieur van de schuurkerken. In het besluit van 18 juli 1771 wordt bepaald, dat de dakbedekking van de kerken (rode pannen, rieten of strooien daken) in overeenstemming dienen te zijn met de naaste omgeving. Op 10 juli 1777 werd bepaald dat er geen voorafgaand verlot meer nodig was als het normaal onderhoud betrof. Tien jaar later werd deze bepaling uitgebreid tot het kerkmeubilair, waaronder ook ornamenten vielen. De apostolisch vicaris van 's-Hertogenbosch moest toezien op naleving hiervan. Voor algehele vernieuwing bleef toestemming van de Staten vereist. Welke afmetingen geoorloofd waren, diende in overleg

zien. Alleen kleine veranderingen waren toegestaan. Om in het vervolg van verzoeken als die van Standdaarbuiten verschoond te blijven, besloten de Staten geen rekestten inzake vernieuwing meer in behandeling te nemen, als niet alle voorgenoemen veranderingen exact vermeld werden vergezeld van een grond- en standtekening van de huidige kerkshuur, alsmede de manier waarop deze vernieuwd zou worden. Het gevolg hiervan was dat de Staten onder een lawine van bouwtekeningen werden bedolven, die echter voor de hedendaagse onderzoeker een schat aan informatie opleveren. Onder deze rekestten met bijgevoegde ontwerpen bevindt zich ook die van Rosmalen. Alvorens op dit rekest in te gaan dient nog

met de hoogschout van Den Bosch te worden vastgesteld⁸. Dat de vicaris, Andreas Aerts, werk gemaakt heeft van de hem opgedragen taak, blijkt uit een brief, die hij op 3 maart 1787 verzond aan al zijn collega's van het voormalig Bossche bisdom, waarin ze vermaand werden geen misbruik te maken van de gunstige beschikking van de Staten. Grotere reparaties en onderhoudsbeurten moesten aan de dekens worden gemeld, die deze op hun beurt weer aan hem moesten doorspelen. De inhoud van zijn schrijven diende door de pastoors in een van hun doop-, trouw- of begrafenisboeken te worden opgetekend, opdat deze niet verloren ging.

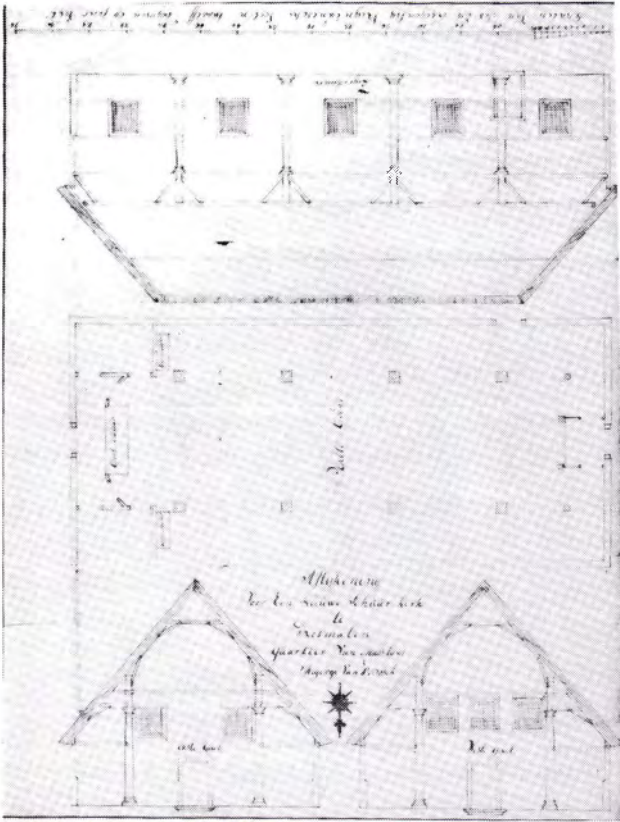
Afbeelding 3: Rosmalen, altaarontwerp, 1765.

Rosmalen

Hier is beeldmateriaal uit 1765 bewaard gebleven. Het betreft de bijlagen die behoren tot het rekest van pastoor Henricus de Mele (1752-1777)⁹. Men had veel last van stof en vuiligheid, omdat het dak met stro bedekt was. Daarom wilde men de kerk over de volle lengte van 50 voet zoldersgewijs met planken beschietsen. Tegelijkertijd zou men dan ook de beide altaren kunnen vernieuwen en er een schilderij in plaatsen. "Alles ingevolge de bestekken hiernevens gevoegt", aldus het rekest wat

⁸ De passage is gebaseerd op Polman, III, pag. 81.

⁹ ARA, SG, 7876 (Rek. 1765 april-juli): Rek. d.d. 30 juli 1765

sloeg op een meegezonden dubbelzijdig beschreven en van tekeningen voorzien blad papier. De bijlage bestond uit een eenvoudig schetsje van de geplande dakbeschieting (zie afbeelding 1). Het is niet onwaarschijnlijk dat zowel het schetsje als de tekst van Johan Everts zijn, die dit blad tekende met zijn naam met als aanvulling 'Mr. Kunstwerker'. Op de andere zijde van het blad staan twee ontwerpen van altaren (zie afbeelding 2 en 3). Er was geen bezwaar tegen dit verzoek. Achttien jaar ondernam Johannes van Helmont, de opvolger van De Mele, een poging om een geheel nieuwe kerk ten

Afbeelding 4: Rosmalen, bouwtekening, 1783.

noorden van de bouwval van de grond te krijgen¹⁰. Deze diende 85 voet lang en 8 voet breed met een gevelhoogte van 18 voet te worden. In de westgevel moesten 3 vierkante bolkozijnen van 6 bij 5 voet buitenkants met ijzeren spijlen, zodat er meer licht zou zijn op de zangzolder. Tot in de kleinste details werd er op de verdere onderdelen ingegaan. Aan weerskanten van het altaar wilde men twee vertrekken, eentje om te dienen als sacristie en het andere om er kerkmeubels in op te bergen. Dit alles vergezeld van een keurige bouwtekening (zie afbeelding 4). Isaac Vester, de toenmalige stadhouder van de kwartierschout van Maasland, had nauwelijks bezwaren, ondanks de in 1761 vastgestelde maximale gevelhoogte van 16 voet. Maar het feit dat de bomen

¹⁰ ARA, SG, 7953 (Rek 1783 maart): Rek: d.d. 5 maart 1783.

dan te veel licht aan het gebouw zouden onthouden, was voldoende reden om van de regel af te wijken¹¹: De Staten blokkeerden de nieuwbouw, omdat Rosmalen al jarenlang profiteerde van remissies (korting op belasting) op de landsbelasting, omdat het te arm was. En dan wel een nieuwe kerk bouwen van f 5000,-, dat viel niet te rijmen¹². In maart 1784 trokken de pastoor en de kerkmeesters opnieuw in Den Haag aan de bel¹³. Het kerkgebouw was sterk verslechterd omdat door de jongste hoge waterstand de fundamenteën waren aangetast. Men berekende dat het opknappen van de oude schuur duurder zou uitvallen dan de bouw van een nieuwe. En de benodigde gelden zouden grotendeels van buiten het dorp komen. Ingezetenen van Den Bosch en elders, die de voornaamste gronden en erven binnen Rosmalen bezaten, hadden inmiddels een 'liefderijke contributie' in deze op zich genomen, en door de pastoor waren ook nog allerlei giften ingezameld. Toen de Staten hiervan verwittigd waren, gingen ze op 27 augustus 1784 akkoord¹⁴.

Last van wratten?

Harry Coppens

Iedereen heeft weleens met wratten, waarvan er meerdere soorten zijn, te maken gehad. Het is een huidafwijking die, behalve bij ouderdomswratten, veroorzaakt wordt door een virus. Besmetting treedt op na menselijk contact, vaak ook indirect via de douche-cel, de vloer van een gymlokaal, de zandbak etc. Ze verdwijnen meestal binnen twee jaar. Ze komen het meest voor op de hand (vingers en rond de nagels) en op de voetzolen. We kunnen ze ook laten verwijderen door ze aan te stippen met vloeibare stikstof (-195° C) of ze aan te stippen met een wrattenstift of ze weg te laten snijden. Omdat zo'n wrattenpartij nou niet direkt een appetijtelijk gezicht is en afbreuk doet aan je uiterlijk, wachten velen die twee jaar niet af en laten zich door een dokter behandelen. Maar behalve dat een dokter je van deze grijsachtige pukkels kan verlossen, schijnen er nog vele andere manieren te zijn.

Tijdens de bevrijdingstentoonstelling in Rosmalen in oktober-november 1994 raakte ik met Jos Vos over het onderwerp *wratten* in gesprek. Hij vertelde me hoe zijn vrouw, Riet Pennings, van deze lastposten verlost werd. Willem van Dieliskes (Ha-

¹¹ ARA, SG, 5404 I (Lias lop. 1783 april-mei: Schrijven Vester 7 april 1783).

¹² ARA, SG, 3841 (Res. 1783): Res. d.d. 10 juli 1783.

¹³ ARA, SG, 7959 I (Rek. 1784 januari-maart): Rek. d.d. 26 maart 1784).

¹⁴ ARA, SG, 3843 (Res.1784).

negraaf), de melkboer van toen, zei haar dat ze naar Klaas van Liempt moest gaan, want diens vrouw, Dora van Lokven, kon haar er van af helpen. Ze geloofde er eigenlijk niet veel van, maar ging er toch heen. Jos vertelde mij het hele verhaal en vroeg mij het Riet de volgende dag ook eens te laten vertellen, wat ik ook deed. Ze begon met te vertellen dat ze er weinig vertrouwen in had, ging er tenslotte toch heen ging. "Dora zaat aon toffel wè erpel te schelle. Ik liet m'n haand zien, diej bekant hellemoal vol meeje wratte zaate. Ze kiek eefkes en zin daor za'k oew is mooi van af hellepe, durske. Ze viét 'ne draod gorre, lin er 'ne kneup in en makte mee dieje kneup 'n kruske op 'n wrat. Ze lin weer 'ne kneup in dè gorre, en makte er 'n kruske meeje op de volgende wrat. En zo kriege alle wratte 'n beurt. Ik zaat eigelijk zo half te laache. Ze zaaget wel en ze zin: 'Ja durske, ge hoeft niej te gleuve en ge meugt er meeje laache es ge wilt, mar ge zult zien de 't helpt'. En toen zin ze: 'Kek, deze draod meeje kneupe, diej douw ik in 't gutgat. En es diejen draod is vergaon, bende gè ouw wratte kwet'. Ik wit echt niet hoelang 't krek geduurd heej, mar op 'ne merrege merkte ik dè ze weg waore". En ze liet me haar handen zien, waar slechts met veel moeite minuscule littekens te zien waren. Behalve op deze manier schijnen er nog vele andere manieren te zijn om zonder een medische ingreep van deze huidafwijking verlost te worden. In het kort zal ik er enkele noemen. Aan u de keus of u van deze gratis verstrekte tips gebruik zult maken. Baat het niet, dan schaadt het niet.

-Zolang de kerkklokken luiden voor een overledene, leg je zand op de wratten en zeg je: "Mijn wratten zullen vergaan." Nadien moet men niet meer naar de wratten kijken.

-Eveneens moet je, bij het luiden van de kerkklokken voor een overledene, water over de wratten laten lopen en intussen zeggen: "Dode, je gaat nu toch in het graf. Neem nu toch ook mijn wratten af."

-Bestrijk de wratten met het verse spek van een pas-geslacht varken en stop dat spek in de grond. Naarmate het spek verteert, verdwijnen ook de wratten.

-Wrijf de wratten in met de slijmwand van een kippemaag en begraaf die slijmwand dan op een plaats waar die snel verteert.

-Raak in het eerste uur van de nieuwe maan elke wrat met een erwt aan. Doe die erwten dan in een linnen zakje en gooi die over je schouder in een wei.

-Bedeek de wrat met zand en bid vervolgens ter intentie van een onlangs gestorven kennis en zeg aan het eind driemaal *Arama*.

-Zeg: *Worte, worte, gij moet vorte*
Gij moet van mijn lichaam gaan
Gij moet in dit potje blijven staan.

-Gooi in de kerk een muntstuk in het wijwaterbakje. Degene die het muntstuk er uithaalt, neemt de wratten over.

-Met de binnenkant van de schillen, waarin de moffel- of tuinbonen zitten opgesloten, over de wrat wrijven.

-Op je nuchtere maag de wratten met je eigen spuugsel bestrijken.

- Je ochtendurine erover laten lopen.
- De wratten afbinden met ijzergaren of een andere dunne draad.
- Tenslotte kun je ze nog altijd verkopen.

Lukt de ene manier niet, probeer dan een andere eens uit. Laat je hierbij leiden door de Zeeuwse wapenspreuk *Luctor et emergo*, wat Brabanders vertalen met: *Lukt het vandaag niet, dan lukt het merrege*.

Harry Coppens, alias Harry van Berte: Rosmalenaar van het jaar 1994

Henk de Werd

Rosmalen mag dan op 1-1-96 als zelfstandige gemeente van de kaart gaan, Rosmalen zelf, z'n aard, z'n karakter, z'n taal, z'n onderscheidingen moeten blijven. In dit licht is het duidelijk dat ook de Rosmalenaar van het jaar moet blijven bestaan als een goede traditie, althans dat vindt het Kommieteej Rusmolle, dat onlangs onder leiding van Henk de Werd de hoofden bij elkaar stak en op zoek ging naar een waardige opvolger van Theo Rasenberg (1992) en Ingrid Thelissen (1993).

Voorzien van de nodige papieren en knipsels kwam de groep onder het genot van een *lekker bèkske koffie* bijeen om de persoon in kwestie aan te wijzen. Het bleek een makkie, daar elk der leden - zonder vooroverleg overigens - dezelfde Rosmalenaar boven aan de lijst had staan. Iedereen was het er over eens, dat hij het moest worden, omdat hij al zijn talenten en gaven had ingezet en nog steeds inzet voor Rosmalen: Harry Coppens, ook wel bekend als Harry van Berte. Hij werd op 30 april 1929 geboren in de Rosmalense Kerkenhoek, trouwde in 1956 met de Rosmalense Truus Kappen (beter bekend als Truus van Cor Plas) en was vele jaren onderwijzer aan de jongensschool in Rosmalen. Dat Harry Coppens een Rosmalenaar is in hart en nieren blijkt wel uit de vele ingezonden brieven die hij schreef en nog steeds schrijft. Ze tekenen zijn bezorgdheid voor Rosmalen in de ruimste zin van het woord. De inhoud van die geschreven teksten liegt er niet om. De sloopwoede, de bouwziekte en de kunst in Rosmalen spaarde hij daarbij niet. Hij dreef de spot met de rage om oude vertrouwde namen te vervangen door nietszeggende *verzinsels* (Meneer, waar is hier erregens het Huukske?) en ook in de herindelingskwestie heeft Harry Coppens geen blad voor zijn mond genomen. Het ene ingezonden stuk na het andere liet hij richting De Molen of het Brabants Dagblad gaan, waarbij hij zijn mening niet onder stoelen of banken stak. *De samenvoeging maakt van Rosmalense mensen geen Bosschenaren* is een van zijn typische uitspraken. Harry Coppens

't kommietej Rusmolle

benuumt

Harrie Coppens

tot

*Rusmollese
vant joar 1994*

*de veurzitter,
H.J.M. de Werd*

*de sikretaris
Driek van Grette*

is een actief lid van de Heemkundekring Rosmalen. Als onder andere als redactielid van *Rosmalla* blijkt hij een ware en groot kenner van Rosmalen en zijn historie: een echte Rosmalen-promotor en Rosmalooog. Naast zijn betrokkenheid bij OJC en de Rosmalense Lambertusparochie kennen de Ros-kabelkrant-kijkers hem als Harry van Berte met zijn sappige, heerlijke, humorvolle dialectstukjes over het Rosmalense. Het is duidelijk: Harry Coppens en Rosmalen zijn één en onverbreekelijk met elkaar verbonden. Terecht werd hij daarom aangewezen als de *Rosmale-naar van het jaar 1994*. Een fraaie oorkonde (zie afbeelding) als herinnering aan deze onderscheiding werd hem door Henk de Werd, namens het Comité, uitgereikt.

De zusters van Sinte-Annenborch

Jan Hoofs

Mijn dochter Rianne woont in de Overlaet. Niets bijzonders zult U zeggen, er wonen wel meer zonen en dochters in de Overlaet. Maar mijn dochter woont toevallig direkt aan de lindeboom die zo centraal en fier staat te wezen op een terp in de Overlaet. De Annenborchboom in de Augustinessenborch.

Soms fungeer ik als oppas. Als ik dan 's avonds mijn kleinzoon Robin naar bed breng, kijk ik uit het raam en zie de boom en denk terug aan de zusters van Sinte-Anneborch. Waar zouden ze gebleven zijn? Graag zou je dan terug willen in de tijd dat daar nog een klooster stond in de 16e eeuw.

In Rosmalla nummer 4 van 1991 beschrijft archeoloog Eddie Nijhof hoe het klooster er ongeveer uit heeft gezien. Historisch gezien hebben de opgravingen in 1986 niet zo heel veel opgeleverd. Deels is dat toe te schrijven aan de egalisatiewerkzaamheden die in verband met de ruilverkavelingen in de polder werden uitgevoerd rond de vijftiger jaren. Tijdens deze werkzaamheden zijn veel funderingen en muren gesloopt, waaruit gegevens gehaald hadden kunnen worden. Wel is bekend geworden dat het terrein oorspronkelijk een grootte had van 26 x 20 meter. Voor een kasteel/klooster een relatief klein terrein. Rondom dit bijna vierkant stuk grond was een gracht gegraven met een breedte van minimaal zeven meter. Aan de zuidkant was een brug, de hoofdingang van het klooster. In de ommuring waren aan weerszijden van de brug twee halfronde poorttorentjes aangebracht. Aan de noordkant van het terrein hadden de zusters de brug al gauw vervangen door een dam. Vermoedelijk waanden zij zich nog veilig in Rosmalen.

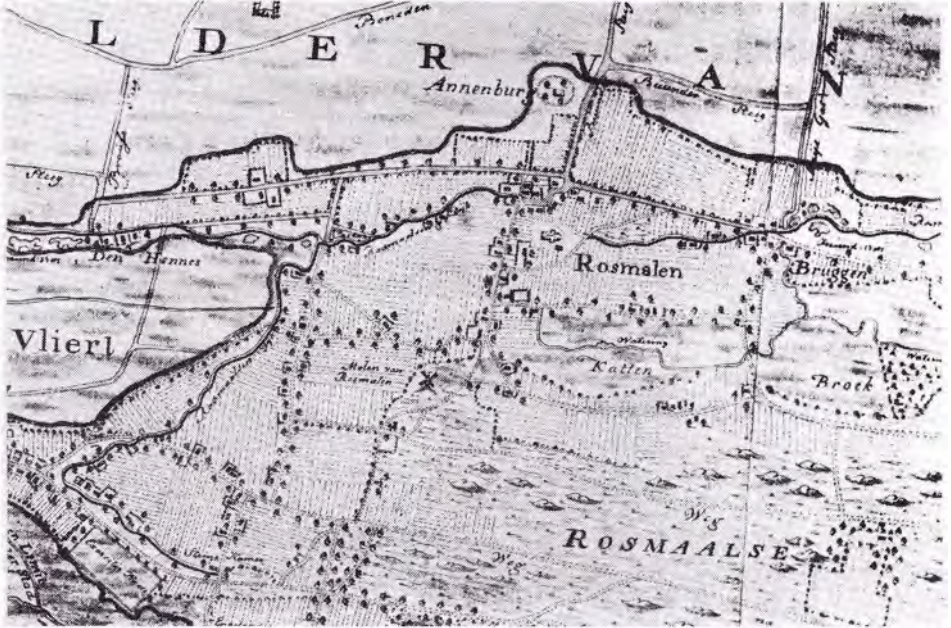
In hetzelfde nummer van Rosmalla zegt Eddie Nijhof: "In 1572 verlaten de nonnen het klooster *de Annenborch* in verband met godsdienstonlusten en vluchten naar

's-Hertogenbosch". Naar Den Bosch, ja, maar waarhéén ? Steeds weer las ik ergens "en de nonnen vluchten naar Den Bosch". Dat nu intrigeerde mij en daarom ben ik op onderzoek uitgegaan. Rond 1480 leefden de nonnen heel gelukkig in het klooster Bethaniën op de Windmolenberg in 's-Hertogenbosch. Door verschillende omstandigheden brak er in die jaren onenigheid uit onder de zusters, want nonnen zijn ook mensen! Bovendien was er door een grote aanmelding sprake van overbevolking. Al op 1 juli 1485 kocht pater Arnoldus, het omgracht *Casterum Rodenborch*, kasteel Rodenborch, van Johannes Baecx voor de som van 1200 Rijns-gulden. Door erving had Johannes Baecx het kasteel verkregen. Omdat hij gehoord had over de situatie van de zusters in Den Bosch, deed hij van de prijs 450 Rijns-gulden af onder bepaalde voorwaarden¹ Nu was de weg vrij voor de nonnen om naar Rosmalen te komen. Op 14 januari 1486 werd de stichting door de bisschop van Luik bekrachtigd. Toch duurde het nog tot 1505 voordat de nonnen hun intrek namen in Rosmalen in het kasteel Rodenborch, dat direkt daarna Sinte-Annenborch werd genoemd. 'Priorissa' van het nieuwe klooster was Cathalijne van Bronckhorst. Er waren nog maar weinig zusters in het klooster en er was zeker geen rijkdom. In die beginperiode is het klooster zelfs lange tijd onbewoond geweest. Vanuit 's-Hertogenbosch was er nog niet zoveel animo om de veilige stad te verlaten.

Tot 1543 bleef het sukkelen met de nonnen. Daarna begon de bloeitijd van het klooster, want Augustinessen van het klooster *In den Hage* uit Helmond kwamen de gelederen versterken. Hun klooster was met de grond gelijk gemaakt. De verdedigers van de stad Helmond hadden een betere gevechtspositie nodig om de troepen van Maarten van Rossum te kunnen tegenhouden. Enkele namen van nonnen uit dit gezelschap zijn bekend: de zusters Margriet Verbeek en Jenneke van Eijck. In 1571 kwamen nog eens vijf nonnen van Sinte-Annatroon uit Driel hun toevlucht zoeken in Sinte-Annenborch. Ook hier zijn enkele namen van bekend: De zusters Elisabeth Heijm, Anneke Michiels en Anneke Cornelis. De goederen en gelden van beide kloosters werden ingelijfd bij Sinte-Annenborch. Uit geschriften is bekend dat er 27 zusters in het klooster waren, hun moeder-overste was Francisca van der Loo. Het waren voor de katholieken roerige tijden. Op 22 augustus 1566 sloeg de beeldenstorm van Antwerpen over naar *Sebosch*, zoals 's-Hertogenbosch

¹ Zie regist no. 60 (inv.nr. 60), van 1 juli 1485: "Schepenen van 's-Hertogenbosch, henricus Monix en petrus van Vladeracken, oorkonden dat Arnoldus, zoon van wijlen Petrus Majchiels priester, heeft geschonken aan meester Wilhelmus de Busco ten behoeve van het nieuwe klooster van de zusters Regularissen van de Heilige Augustinus te 's-Hertogenbosch, alle goederen, hem door Johannes, zoon van Woltherus van Baecks overgedragen. Bepaling 1. Dat Johannes, zoon van Woltherus van Baecks, een bedrag van 450 Rijns gulden kwijtscheldt, op voorwaarden dat de naam van het goed "Rodenborch" wordt veranderd in Sinte- Annenborch. Bepaling 2. Johannes en Arnoldus beide beschouwd worden als de stichters van het nieuwe klooster. Bepaling 3. Een bepaald aantal missen zal worden opgedragen tot intentie van Johannes, zijn vrouw Gertrudis dochter van Henricus van der Aa en hun verwanten."

in die tijd meestal genoemd werd. In de St.-Janskathedraal werden de beelden kapotgeslagen, maar ook kloosters in de omgeving van de St. Jan werden geplunderd, zoals het Lombardenklooster in de Verwersstraat.

Ligging van het klooster Annenborch (L. Canne, 1785).

In het jaar 1572 sloeg het noodlot voor de zusters in Sinte-Annenborch hard toe. De hervormingsgezinden gingen in groepen naar het platteland en verkondigden daar hun mening. Zo kwamen ze ook in Rosmalen en staken het klooster in brand en dreven de nonnen naar buiten. Door moedige Rosmalenaren werden de nonnen op karren overgebracht naar 's-Hertogenbosch, waar ze binnen de stadsmuren veilig aankwamen. Dat was het einde van de zusters van *Sinte-Annenborch* in Rosmalen. Maar: waar zijn ze toen gebleven?

De eenentwintig gevluchte nonnen, onder wie elf gesluierden en tien ongesluierden, namen hun intrek in het klooster met de naam *De Cluijt* in de Verwersstraat, naast het klooster van de Bogarden. Vermoedelijk was het al langer de bedoeling om terug te keren naar Den Bosch, want in een gevonden stuk van Jhr. Mr. A.F.O. van Sasse van IJsselst staat te lezen: "Walraaf van Erp, heer van Erpen Vechel, erfde het huis 'de Cluijt'. In een akte legde hij vast dat de nonnen van Sinte-Annenborch te Rosmalen hun intrek in *de Cluijt* konden nemen."²

² Uit: *De voornamste huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch* ('s-Hertogenbosch?, z.j.), dl. 2, pag. 220.

De Bogarden

Zojuist is de naam van de Bogarden gevallen. Hier dient een uitleg gegeven te worden. In 1309 ontstond te 's-Hertogenbosch een groepering die zich Begharden of Bogarden noemde. Een woord dat afgeleid is van begijnen. Vrijgezelle mannen vormden een religieuze gemeenschap, een genootschap dat geen kloosterhabijten droeg. Zij vestigden zich in een huis met de naam *de Cluijt* aan de zuidzijde van de Colperstraat, die later Verwersstraat zou gaan heten. Tot groot ongenoegen van de linnenwevers van de stad, werkten deze Bogarden in de lakenindustrie. In die tijd was het gebruikelijk dat kloostergemeenschappen geen accijnzen hoefden te betalen. Daardoor ontstond een ongelijke concurrentiepositie.

In 1470 sloten de Bogarden een overeenkomst met het gilde van linnenwevers. Voortaan gingen ze drie pond per jaar betalen, daardoor kregen de Bogarden toestemming om acht weefgetouwen in het klooster te plaatsen. In 1515 verbood het Bossche stadsbestuur de Bogarden het weven omwille van het gilde van linnenwevers. Voor hun onderhoud hebben ze nog lange tijd *Clercken ende Scholieren* die de Latijnse school bezochten, in de kost gehad, maar het verval van het klooster was niet meer te stuiten. Die verpaupering was trouwens ook merkbaar in alle kloostergemeenschappen. In 1571 waren de kloosters verplicht een bijdrage, naar gelang hun inkomen, te geven voor de oprichting van een nieuw seminarie in het bisdom. Terwijl de Wilhelmiëten, een kloostergemeenschap in Den Bosch, nog voor twintig gulden werden aangeslagen, was de bijdrage van de Bogarden nog maar één hele gulden. Nee, het ging niet goed met de Bogarden, er ontstond een leegloop. Rond 1570 waren er in huize *de Cluijt* nog maar twee Bogarden, van wie één Bogard biechtvader was in een vrouwenklooster en daar meestal ook verbleef, terwijl de andere, genaamd Hendrick de Boot, voortaan alleen in het grote huis woonde. Zo werden dan de nonnen van Sinte-Annenborch uit Rosmalen de burens van het Bogardenklooster. Van pater Hendrick de Boot kregen ze toestemming om hun erediensten in zijn klooster te houden. Hij kwam zelfs met de zusters overeen dat hij hun biechtvader werd. Daarvoor ging hij over van de Franciscaanse regel naar die van Sint Augustinus.

Nog even terug naar Rosmalen. In de jaren voor het vertek naar 's-Hertogenbosch waren de zusters van Sinte-Annenborch in goeden doen gekomen. Door legaten verkregen de zusters gelden en goederen, zoals bijvoorbeeld die van Jonker Jan van Wijck in 1569, die "met toestemming van zijn kinderen zijn testament heeft gemaakt, waarin hij legateert aan het convent van Sinte-Annenborch te Rosmael onder bepaalde voorwaarden ten aanzien van zijn aldaar geprofeste en "gewielde" (gesluijerde, JH) dochter Geertruijt een rente van twee mud rogge uit goederen te Son bij Bruegel, in plaats van eerder aan zijn dochter beloofde andere goederen"³. Laat

³ Regest no.135. inv.70.

nou, stom toevallig, vijf jaar later de dochter van jonker Jan van Wijck, Gertrudis van Wijck, de nieuwe overste worden van Sinte-Annenborch. Door haar geld of afkomst? Hoe dan ook, zij werd op 24 januari 1574 door de 21 inwonende zusters tot "mater" gekozen. Gertrudis was al vijftien jaar geprofest en had het gebracht tot procuratesse van het klooster. Nu was zij dus de nieuwe overste. Omdat het Bogardenklooster nog maar door één pater bewoond werd en de zusters in huize *de Cluijt* plaatsgebrek hadden, hechtte zelfs paus Sixtus V zijn goedkeuring aan de opheffing van het Bogardenklooster. Op 1 mei 1585 werd aan de zusters van *Sinte-Annenborch* door de paus toestemming verleend om gebruik te maken van het Bogardenklooster. De gebouwen en de weinige goederen van het klooster gingen naar het convent van Sint-Annenborch. Pater Hendrick de Boot heeft een belangrijke bepaling daarbij laten opnemen: "Wanneer er zich in 's-Hertogenbosch Jezuïeten zouden willen vestigen, dan moet het terrein en gebouwen van het klooster der Bogarden worden afgestaan aan de Jezuïeten".

Zo konden de zusters van de Annenborch onder het toeziende oog van bisschop Crabeels op 18 januari 1588 het Bogardenklooster in gebruik nemen. Vermoedelijk werden het huis *de Cluijt* en het Bogardenklooster door verbouwingen één klooster. Toch waren de Jezuïeten in aantocht. Op 5 juni 1607 kwamen vijf Jezuïeten in Den Bosch aan. Omdat de Jezuïeten vooral bekend stonden om hun talenten op het gebied van onderwijs, kregen ze in 's-Hertogenbosch een warm onthaal. Vijf maanden woonden de Jezuïeten in het paleis van de toenmalige bisschop Gisberus Masius. Daarna verhuisden ze naar *de Cluijt* in de Verwersstraat. Als je hierover in de stukken leest, dan ontkom je niet aan de indruk dat de nonnen van Sint-Annenborch in het geheel niet ingenomen waren met de komst van de Jezuïeten, omdat ze duidelijk voelden aankomen dat zij op een zijspoor zouden worden gezet. De Jezuïeten hebben in die periode veel voor de stad betekend. Op 8 november 1610 werd een begin gemaakt met het geven van onderwijs. Al gauw was hun behuizing te klein. De sociëteit van de Jezuïeten kocht daarop de belendende percelen 'de Pauw' en 'de Groote Ketel'. Het onderwijs door de Jezuïeten aan de Bossche jeugd verliep voorspoedig. Acht leraren gaven les aan vierhonderd leerlingen. Vier paters deden de administratie en zielzorg en vier broeders zorgden voor het huishouden. Hun behuizing werd te klein. Plotseling herinnerden de Jezuïeten zich de bepaling van pater Hendrick de Boot, die intussen overleden was. Het klooster van de Bogarden, waar nu de zusters van Sinte Annenborch thuis waren, moest worden afgestaan aan de Jezuïeten. Nadat op 24 januari 1613 voor het convent van Annenborch de nieuwe priorin Lucia Verhoeven benoemd was, braken er zware dagen aan voor de zusters van Sinte Annenborch. De bepaling van Hendrick de Boot moest gerespecteerd worden, maar daardoor zou hun behuizing in gevaar komen. Overste Lucia Verhoeven en biechtvader Frederick Verstegehe, de allerlaatste Bogardpater in 's-Hertogenbosch, waren direkt bereid hun behuizing af te staan. Anders lag het met de zeventien overige zusters. In een dramatische stemming, die tumultueus verliep, waren slechts elf van de negentien zusters, inclusief de overste,

het eens met de gang van zaken. Omdat de zusters niet tot een besluit konden komen, bemoeide de aartshertog zich ermee en liet door middel van een brief op 7 februari 1613 weten dat hij de Jezuïeten toestemming gaf om het klooster van Sinte-Annenborch te betrekken. Vanaf dat tijdstip was het convent Sinte Annenborch opgeheven en het oude Bogardenklooster ging op 28 februari 1613 over naar de Jezuïeten. Nog diezelfde dag werden de gebouwen overgedragen. De zusters waren nu in twee groepen verdeeld. Zeven zusters, Maria Elias van Gemert, Anna Theoderici van Campen, Catharina van der Borcht, Anna Janssen van Beeck, Catharina Henricx van Os, Gertrudis Petrus van Strijp en Apollonia Gerlaes Claessen, kregen toestemming om te vertrekken naar het klooster Soeterbeeck in Nuenen. Toen op 25 juli 1615 de bisschop op bezoek kwam in het klooster Soeterbeeck in Nuenen, bleek dat van de zeven zusters er nog maar drie in het klooster waren, te weten Maria van Gemert (oud 27 jaar, geprofest in 1606), Catharina van der Borcht (oud 24 jaar, geprofest in 1607) en Catharina van Os (oud 23 jaar, geprofest in 1609). Terug naar 's-Hertogenbosch. De elf overige zusters noemden zich *sorores seniores* (oudere zusters). Zij zouden een deel van de gebouwen als woonruimte krijgen en bovendien een jaarwedde uit de inkomsten van de goederen. Deze elf heetten Lucia Verhoeven (piorin), Beatrix Gerardi, Anna Michaëlis, Hester Somers, Catharina van Eijck, Maria Gisberti, Johanna van Eijck, Catharina van Gilse, Anna Cornelii, Anna Heijens en Margareta de Bije.

In 1622 gaven ze met toestemming van de bisschop alle stukken die betrekking hadden op de overgebleven goederen, en daarmee ook het beheer, over aan de paters Jezuïeten. Toch verplichtten de Jezuïeten zich alléén om slechts vijftig gulden per kwartaal per zuster te geven, daarbij enige levensmiddelen en verder te zorgen dat hun huisjes, aan de uiterste grens van het terrein gelegen, werden onderhouden. Op tekeningen is duidelijk te zien dat de nonnen bij elke verbouwing van het Jezuïetenklooster steeds weer mee moesten verhuizen naar de uiterste grenzen van het terrein. Op 14 september 1629 kwam het overbekende lied van *Piet Hein, hij heeft gewonnen de zilvervloot* echt tot leven, want van het geld van de zilvervloot werd 's-Hertogenbosch belegerd en veroverd door Frederik Hendrik. De meeste Jezuïeten waren toen al uit Den Bosch gevlucht. Het klooster, dat tegenover de Verwersstraat aan de overzijde van de Dieze stond, werd door de Raad van State aan de Gouverneur van de stad tot woning gegeven, "alsook het huis *de Groote Ketel* en twee dubbele huyskens, anders vier woningen onder twee daken, staande in de Mortel achter den Hoff van 't Clooster: de huijsinge genoemd *de Pauw*, staende in de Ververstraet alsook 't huijs, genoemd *de Cluijt*."

Overigens heeft het nog tot 1768 geduurd voordat, op last van de Staat, het eigenlijke klooster van de Jezuïeten, een deel van de bijbehorende kerk en de huizen *de Groote Ketel*, *de Pauw* en *de Cluijt* werden afgebroken. Daarvoor in de plaats kwam toen het gouvernementshuis, het huidige Noordbrabants Museum. Dat was wel écht het einde van de zusters van Sinte Annenborch. Er waren nog acht zusters in leven. Op 1 september 1629, nog vóór de verovering, verzocht bisschop Opho-

vius de rector van de Jezuiten om goed zorg te dragen voor de goederen van Sinte-Annenborch. De inkomsten voor deze acht zusters bedroegen op jaarbasis toch altijd nog 1300 Rijnguldens, wat een aanzienlijke som moet hebben betekend. Na 1629 komt het convent Sinte Annenborch niet meer in oude geschriften voor. We moeten aannemen dat de leeftijden en de moeilijke tijden voor de katholieken gezorgd hebben voor de opheffing van de zusters van Sinte Annenborch.

De Annenborchboom nog voor de bebouwing.

Robin, mijn kleinzoon, slaapt allang. Nog steeds sta ik te staren naar de Annenborchboom. De plek waar in vroegere tijden het Sinte Annenborch-klooster gestaan heeft. Als mijn kleinzoon wakker wordt, zal ik hem toch eens vertellen over de zusters van Sinte Annenborch...⁴

⁴ Bronnen: G.J.W. Steijns, *Sint Annenborch en de daarmee verenigde vrouwenkloosters*, (Tilburg, 1976); A.F.O. van Sasse van IJsselt, *De voornamste Huizen en Gebouwen van 's-Hertogenbosch 2* ('s-Hertogenbosch, z.j.); Stadsarchief Den Bosch: Reg. no. 60, inv. no. 84; L.H.C. Schutjes, *Geschiedenis van het Bisdome 's-Hertogenbosch, 1873* ('s-Hertogenbosch, z.j.), dln. 4 en 5; Algemeen Rijksarchief Brussel: Reg. No. 135, inv. no. 70 en 823; J. Hoofs, *De Beeldbreekinghe in Sebosch* ('s-Hertogenbosch, 1982); Henny Molhuysen, 'Straat en Naam', *Brabants Dagblad* (1984).

Kinderliedjes en -versjes 7

Harry Coppens

31 Boer Naas

Wie heeft er ooit het lied gehoord
Het lied van boerke Naas
't Had 't is waar, geen leeuwenhart
Maar toch 't was niet dwaas
Boer Naas die was twee runderen
Verkopen naar de stee
En bracht als hij naar huys toe kwam
Vierhonderd franken mee
Boer Naas die maar een boerke was
Nochthans hij was niet dwaas
Hij ging en kocht een zevenschot
En deed er kogels in
Alzo kwam Naas met stapkes licht
En met de beurze zwaar
Hij zuchtte 'k wou da'k thuis
En in mijn bedde waar
Opeens hoorde Naas daar achter hem in de
[tronk

Daar roert er wat, daar loert er wat
Dacht Naaske dat hij 't verzond
En voordat het ventje adem kreeg
Daar grepen hem twee knuisten vast
En 't ligt daar neergeveld
Als gij niet gauw uw geld er geeft
Dan hebt gij voor de laatste dag geleefd
Schiet nog eens door mijn jas
En door mijn hemd
't Spijt me zei de rover
Ik heb helaas geen kogel meer
Ik wel zei Naas
Dan hebt gij zo gezegd
Uw laatste dag geleefd
En lopen dat die rover deed
De benen van zijn lijf
Dat was voor ons Boerke Naas
Een aardig tijdverdrijf.

32 Moederke

Er is van u hier neder waart
Geschildert of geschreven
Mij moederke geen beeltenis gebleven
Tenzij dat beeld in mij
Dat gij gelaten hebt, alleene
O mocht ik U onweerdig, nooit die
[beeltenis bederven
Maar eerzaam laat ze leven in mij
Eerzaam in mij sterven.

33 Pasen

Langs de groene klaverweide
Loopt een haasje met wat eitjes
Hij is naar de markt geweest
Want het is immers weldra feest
Jullie weten het wordt Pasen
Dan is het feest ook bij de andere hazen
Haasje moet de eitjes kleuren
Dat moet ieder jaar gebeuren
Haasje, haasje niet zo vlug
Je draagt eitjes op je rug
Eitjes zijn zo breekbaar weet je
Ho, je struikelt al een beetje
Kleine haas, je hebt geluk
Want je eitjes zijn niet stuk
Ga nu maar zachtjes lopen
Anders moet je nieuwe kopen
Dáág, ik zie je wel met Pasen
En doe de groetjes aan de andere hazen.

34 Bruiloft

Het is een vere jaar nog pas
Dat bruiloft bij Geurt Harmsen was
En nou al heeft ie razend spiet
Want om wat reden weet ik niet
Zijn vrouw wordt kwaaiër alle dagen
En doet hem niks dan sarre en plagen

En wat hij ook met haar probeert
 Of ie hé zegt of wablief
 Ze is een kruus dat lelijk wief
 Kom dacht ie 'k zal pastoor z'n raad eens [vragen
 Mens, zee pastoor ge moet niet klagen
 Ge moet oe kruus geduldig dragen
 En krek als ie d'n deel in kwam
 Daar spuugde ze weer vuur en vlam
 Hier zeet ie en pakt 't wief
 Met stevige armen om het lief
 Zo droeg ie hur d'n deel in 't rond
 Ze raasde dat 't schuim stond op hur mond
 Ge mot maar niet klagen
 Geduldig zeet ie moet ik oe dragen
 Eerst toen hur kwaadheid was gedaan
 Mocht ze op hur eigen benen weer staan
 Zo werd ze beter alle dagen
 Hij had geen kruuskes meer te dragen.

35 Het Paradijs

Op een keer als God in Zijn tuin [paradeerde
 Zei hij tot z'n eigen zelvrs: Nou ga ik eens
 Maken een mens.
 Hij nam een handvol klei en daarvan
 Heeft hij geformeerd ene mens.
 Dan nam hij een handvol smoor
 Blies dat in de nose van de poepe.
 Hatsie Gadoeme a votre santé
 En de Adem waar gemaakt.
 Toen de Here God weer in zijn tuin [paradeerde
 Zeide Adam tot de Here God
 Awel, kunde Gij niet nog eens maken
 Zo'n dingske gelijk ik
 Waarmee ik me amuseren kan.
 "Gade gij maar in de karrespoor liggen [slapen."
 Als dan Adam lag te slapen
 Heeft de Here God
 Een rib genomen uit den Adam
 En daarvan heeft Hij geformeerd
 Ene nieuwe poepe.

Maar die nieuwe poepe
 Waar niet zo maar zo.
 Hatsie Gadoeme a votre santé
 En den Eva waar gemaakt.
 Dit is het paradijs waar gullie mag leven
 Van al deze vruchten mogen jullie eten
 Behalve van deze boom moogt ge niet eten
 Dit is de boom van kennis van goed en [kwaad.

Toen Eva bij die boom kwam,
 Hoorde ze roepen "Eva, Eva
 Pluk hiervan en eet 'm op."
 Eva zei "hiervan mogen wij niet eten",
 Maar de slang zei "eet maar gerust.
 Dat zegt Hij omdat Hij de grootste wil zijn."
 En Eva hapte in de appel
 Toen zag ze dat ze bloot was
 Ze kroop met Adam achter de bosjes.
 Toen kwam de Here God en riep:
 "Adam, waar zeide gij?"
 Maar Adam zei nikse nie
 Toen riep de Here God voor de 2e keer:
 "Adam, waar zeide gij?"
 En toen voor de derde keer"
 "Adam, waar zeide gij, Gadoeme?"
 Toen zei Adam:
 "Ik zit hier met Eva achter de boskes,
 Maar ik durf niet te voorschijn te komen,
 Omdat ik bloot ben."
 Toen zei de Here God:
 "omdat gij dit gemaakt hebt,
 Zult gij, Adam, in het zweet uws aanschijns,
 uw brood verdienen.
 En gij Eva, zult kienekes baren in de
 grootste grienmasselen.
 En mijn tuin uit Gadoeme."

36 Onder moeders paraplu

Onder moeder's paraplu
 Liepen eens twee kindjes
 Hanneke en Janneke
 Dat waren dikke vrendjes
 En de klomkes gingen van klik klak klik
 En de regen deed van tik tak tik

Op moeders paraplu
Op moeders paraplu.

Toen kwam Jan de wind erbij
Die joeg eerst heel zoetjes
Toen al hard en harder maar
De regen in hun snoetjes
En Jan de wind die rukt' en trok
En op en neder ging de stok
Van moeders paraplu

Van moeders paraplu.

Maar Hanneke en Janneke
Dat waren flinke klantjes
Die hielden stijf de paraplu
In allebei hun handjes
En ze lachten blij van hi ha hi
En ze riepen "Jan je krijgt me nie"
't Is moeders paraplu
't Is moeders paraplu.

Van klooster tot psychiatrisch ziekenhuis 11

J.C.M. Poelman

Volgens de Kronieken van de Birgittinessen te Uden liet tenminste in een nacht in 1456 of 1457 ook iemand, die in de verste verte niets met dieven te maken had, de klopper op de deur van Coudewaters klooster vallen. Het koorgebed was nog maar pas begonnen, toen het geluid van de klopper weerklonk. Met een lantaarn gewapend ging broeder portier kijken, wat er aan de hand was. De bezoeker, die zich bekend maakte als de hofkapelaan van prinses Maria van Bourgondië, vertelde in het kort, dat de prinses op reis was naar Kleef, waar zij in het huwelijk hoopte te treden met Hertog Jan I. Hijzelf maakte ook deel uit van haar gevolg. Zij waren echter in de bossen en moerassen verdwaald geraakt en toen het donker geworden was, hadden zij helemaal niet meer geweten welke kant zij uit moesten. Zo hadden zij al een paar uur in het donker rondgedwaald, toen zij opeens een klok hoorden luiden. Op het geluid van die klok, die de religieuzen blijkbaar had opgeroepen voor het nachtkoor, was hij afgegaan en hij had, daar hij te paard was, spoedig het klooster gevonden. De vraag was nu, of de prinses met haar gevolg de rest van de nacht onderdak in het klooster zou kunnen krijgen. Vanzelfsprekend werden de prinses en haar gevolg gastvrij ontvangen en in het gastenkwartier ondergebracht. Met toestemming van Vrouwe Beatrix rekte zij zelfs haar verblijf nog enige dagen om goed uit te rusten van de vermoeienissen van de reis om zich dan fris te kunnen presenteren aan haar toekomstige bruidegom. Tijdens dit verblijf werd de prinses echter tevens zozeer gesticht en getroffen door het harmonieuze leven van de Coudewaterse kloostergemeenschap, dat zij al aanstonds bij zichzelf besloot met haar aanstaande man hierover te spreken en hem te bewegen om ook in Kleef of omgeving een dergelijk klooster te laten oprichten. Het afscheid was dan ook allertartelijkst. De gevolgen ervan bleven niet uit. Het was het begin van een vriendschapsband tussen het huis van Kleef en het klooster Coudewater, die nog heel lang in de geschiedenis van Coudewater haar vruchten zou afwerpen.

De schrijfster van deze oude Coudewaterse Kroniek wekt de indruk dat het Maria van Bourgondië was, die hier in de omgeving in de bossen verdwaalde. We moeten echter steeds voor ogen houden, dat vele Middeleeuwse kroniekschrijvers precies zo waren als troubadours. Zij verpakten de kern der waarheid als het ware in wonderlijke, dikwijls ook vrome en stichtelijke verhalen, waarbij zij met de historische bijzonderheden, die wij zo belangrijk vinden, niet zo heel veel rekening hielden. We moeten daarom nooit trachten met een ontleedmes deze verhalen te lijf te gaan, want dan lopen we de kans, dat we met de franje van het verhaal ook de waarheid zelf uit deze verhalen wegsnijden. Wil men een juist inzicht verkrijgen in datgene wat historisch waar is in zo'n verhaal, dan dient men te zoeken naar andere kroniekschrijvers die dezelfde gebeurtenis verhalen, en deze dan met elkaar te vergelijken. We zagen dit reeds in het eerste hoofdstuk bij de verschillende manieren van vertellen van de stichtingslegende van Coudewater³.

Op zoek naar oude kronieken van het klooster Mariënboom vonden we het verhaal over de stichting van dit klooster vermeld bij Van Gherwen in zijn boek *Historie van Mariënboom*, welk verhaal werd overgenomen door J. Kronenburg in *Maria's Heerlijkheid in Nederland*. Het wordt daar als volgt verteld:

"Eens was de hofkapelaan van Maria van Bourgondië in Brabant op reis en raakte met zijn gezelschap 's avonds in het donker de juiste weg kwijt. Ze dwaalden steeds verder van de weg af, totdat zij ineens het luiden van een klok hoorden. Zij stonden stil, luisterden scherp en lieten toen een van de bedienden in die richting zoeken. Hij kwam al spoedig terug met de mededeling dat hij tussen de bomen een torentje had gezien. De kapelaan en zijn gezellen reden erop af en stonden ten slotte voor de poort van een klooster, dat het klooster Mariënwater bij 's-Hertogenbosch bleek te zijn. Met alle liefde werden zij binnengelaten en ontvingen ze de gastvrijheid voor de nacht. De kapelaan, die nog even in de kloosterkerk ging bidden, hoorde daar de Paters de Completen zingen. Meer verwonderd was hij echter, toen daarna ook de Zusters met de Completen begonnen. De grote Mariahulde, die daarin tot uiting kwam, trof hem. Hij informeerde bij de religieuzen naar hun Regel en gebruiken en, toen hij daarna in de Metten weer de hoge lof van Maria hoorde bezingen, kwam ineens de gedachte bij hem op: 'Mijn genadige Vrouwe heeft al zo lang een klooster willen stichten, maar zij kon er maar niet toe besluiten aan welke orde de voorkeur te geven; wat zou het heerlijk zijn, als zij voor deze Maria-kinderen in haar land een huis wilde bouwen.' Weergekeerd aan het hof van Kleef, vertelde hij aan zijn vorstin zijn avontuur. Maria van Bourgondië begaf zich daarop in eigen persoon naar het klooster te Coudewater ter informatie en besloot ten slotte in overleg met de abdis van Mariënwater ook zo'n klooster in het Land van Kleef te vestigen. Terug te Kleef kon zij echter maar niet besluiten op welke plaats dit klooster nu gebouwd zou moeten worden.

Maar, zo verhaalt dan de kroniek, de Moeder Gods kwam haar hierbij te hulp. Een van de hofdames van Maria van Bourgondië, jonkvrouwe Van den Boetzelaer, vertelde in 1467 aan abdis Huberta van Lieshout in tegenwoordigheid van de Zusters

Johanna van Gent, Sybilla Hellings en Mechtildis van der Hups, hoe dit geschiedde. Het werd door de Abdis terstond zelf werd opgetekend:

"In de tijd, toen Hare Genade, Mevrouw de Hertogin van Kleef, Maria van Bourgondië zaliger gedachtenis, besloten had dit klooster te bouwen, maar geen vaste plaats daarvoor wist te kiezen (want enigen van haar raadsliden rieden haar aan het bij de Monreberg te vestigen, opdat de Zusters, die 's avonds geen vlees mogen eten, daar gemakkelijk vis konden krijgen; maar anderen waren bevreesd, dat de Zusters bij het stijgen der rivier in het water zouden zitten, wat zeer ongezond is), gebeurde het, dat er drie jonkvrouwen naar Monreberg kwamen, die Hare Genade mijne Vrouwe wilden spreken. De portier liet haar binnen en gaf de boodschap af. Mijn Vrouwe zond de hofmeester om te horen wat deze jonkvrouwen te vertellen hadden. Zij zeiden, dat ze gezonden waren door een grote Vorstin (de Moeder Gods) en gehoord hadden, dat mijn Vrouwe een klooster wilde stichten, en nu wilden gaan kijken, waar dit het beste zou kunnen. Hare Genade was daar zeer blij om en stuurde de Vrouwe Van Haaften en die Van Kemnade en jonkvrouw Van den Boetzelaer om haar de plaats te tonen. Tesamen gingen zij voor den Born heen en kwamen hier en baden in de kapel (= de toen reeds bestaande bedevaartskapel, JCMP). Dan stonden de drie jonkvrouwen op en zeiden tot te hofdames: 'Nu hebben wij overal gereisd, maar nergens zo'n geschikte plaats gevonden als hier.' Daarop gingen de jonkvrouwen om het altaar heen, alsof zij wilden offeren, maar aan de epistelzijde gekomen verdwenen zij plotseling. Dit alles bewoog de vrome vorstin om hier ter plaatse het klooster te bouwen".

Wat is nu de waarheid in deze beide kronieken van Coudewater en van Mariënboom? In ieder geval is het niet Maria van Bourgondië die hier in de omgeving verdwaald raakte, zoals de Coudewaterse kronieken ons willen doen geloven. Deze was namelijk als zuster van Philips van Bourgondië reeds in 1430 gehuwd met Adolf I van Kleef en was dus de moeder van prins Jan I, die in dezelfde kroniek genoemd wordt. De Historische Winkler Prins vermeldt trouwens in deel I, dat prins Jan I van Kleef huwde met Elisabeth van Bourgondië van Nevers op 27 maart 1458. Wie er eigenlijk hier in de omgeving in de bossen verdwaalde, doet er overigens niet zoveel toe: of dit nu een prinses was of, wat minder romantisch, de hofkapelaan van Maria van Bourgondië! Wel is het voor ons belangrijk te weten dat door deze gebeurtenis het begin van een contact werd gelegd tussen het huis van Kleef en het klooster Coudewater, en nog wel met een Bourgondisch lid van dat huis. Dit contact zou in de verdere geschiedenis van het Coudewaters klooster nog meerdere malen vruchten afwerpen, zoals we in de volgende hoofdstukken zullen zien. Dit eerste contact bewerkte in ieder geval reeds in 1457 de ondertekening van de stichtingsoorkonde voor een nieuw klooster te Kleef, waarna, volgens de kroniek van Mariënboom, de eerste steen gelegd werd door de "eerstgeborene" van Prins Jan. Dit laatste gebeurde op de plaats, waar een miraculeus beeld van de H. Maagd in een boom vereerd werd. Vandaar kreeg het klooster ook de naam *Mariënboom*. Toch duurde het nog meer dan twee jaar voordat de nieuwe bewoners

er konden intrekken. Dat men voor dit nieuwe klooster reeds aanstonds bij het ontstaan de pauselijke goedkeuring verkreeg, zal wel voornamelijk te danken zijn aan het feit dat de Bourgondiërs doorlopende steun van de Paus ondervonden, omdat Philips nog steeds met plannen rondliep om een kruistocht te ondernemen tegen de Turken, al is dat er nooit van gekomen. Enige maanden na de dood van Petrus Crom, die volgens het Dodenboek stierf op 16 februari 1460, stonden echter eindelijk op 25 juli 1460 de hertogelijke koetsen voor de poort van Coudewater om de eerste religieuzen voor het nieuw klooster te Kleef op te halen. Het waren de Paters Johannes van Tienen, de confessor of overste, en Johannes Dreischer, de pas benoemde Mater Zr. Elisabeth Bax en de priorin Zr. Huberta van Lieshout en verder de Zusters Elisabeth van der Aa, Elisabeth van Essche, Mathilde Bateson en Eva en Cornelia van Oirschot. Met deze stichting te Kleef en met de andere stichtingen, die door toedoen van Pater Paulus Julhase en de weldoener Jacob van Gaesbeek tot stand waren gekomen, was het klooster Mariënwater te Coudewater zelf moederklooster geworden en had daarmee bewezen een eigen onafhankelijk bestaan te kunnen leiden, niet meer gebonden aan Stralsund. Het klooster Mariënwater te Coudewater was werkelijk volwassen geworden⁴.

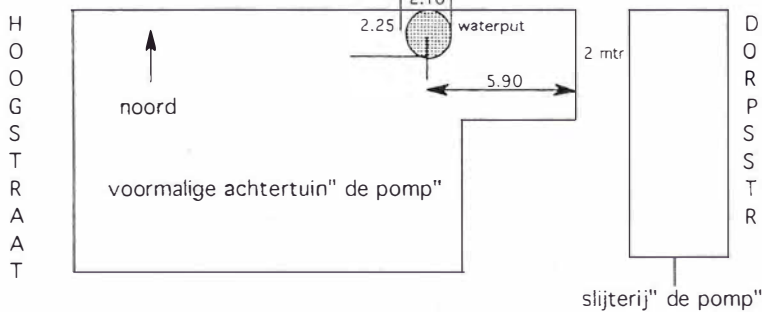
Vondstmelding

Arnold Chambon - Anton Verhagen

Onderstaand verhaal is het geschreven namens de werkgroep Cro Magnon uit Empel en de werkgroep archeologie van de Heemkundekring Rosmalen. Het verhaal gaat over de opgraving van het terrein Dorpsstraat 33, aan de achterzijde van slijterij De Pomp, een terrein langs Hoogstraat, voormalige achtertuin nr. 33 (zie tekening 1).

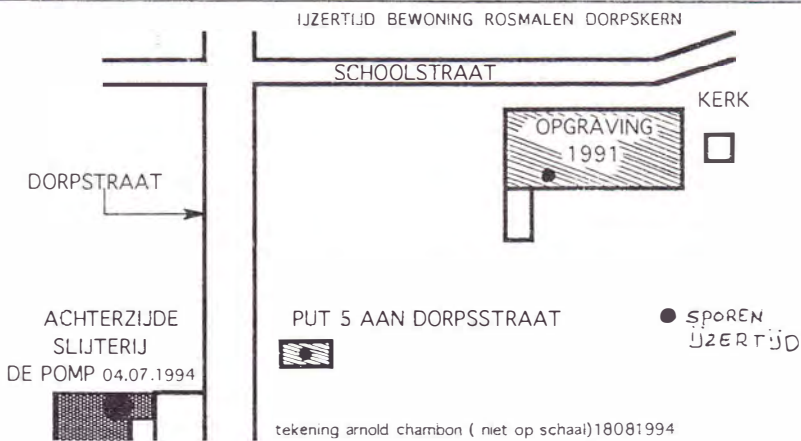
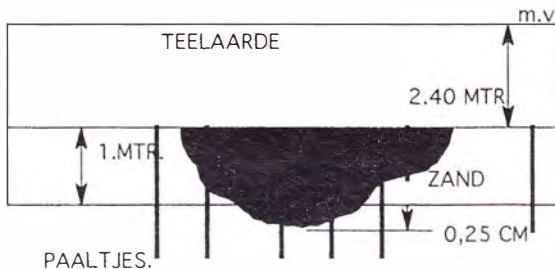
Maandag 04-07-1994. Voor zover bekend is dit terrein niet bebouwd geweest en heeft het tot voor kort als tuin dienst gedaan. In juni 1994 is men begonnen de teelaarde af te graven ten behoeve van de hier te plegen nieuwbouw. Gealarmeerd door Mien Cooijmans (werkgroep archeologie Heemkundekring Rosmalen) is de werkgroep Cro Magmon uit Empel het terrein gaan onderzoeken. Onder de teelaarde waren enkele sporen zichtbaar en werden enkele scherven gevonden, onder andere een versierd tandrad. Uit deze weinige sporen was geen duidelijk beeld te verkrijgen omtrent eventuele bewoning uit die periode (13e eeuw). Na het verwijderen van de eerste laag heeft men van de zandlaag nog ongeveer een meter afgegraven. Bij dit afgraven heeft men pal achter slijterij De Pomp een ijzerput aangeboord. Helaas was deze waterput reeds grotendeels uitgegraven. Bij aankomst 's avonds op het terrein is dit door Arnold Chambon geconstateerd. Hij heeft toen ter-

rosmalen 04-07-1994.
 terrein achter slijterij "de pomp" dorpsstraat 33.

PROFIEL WATERPUT NOORDELIJKE ZIJDE

TEK. II

tekening arnold chambon (niet op schaal)18081994

Tekening 1 (zie pag. 35), 2 (zie pag. 37) en 3 (zie pag. 39).

Foto 1 (boven), foto 2 (onder).

stond Anton Verhagen verwittigd en door beiden is toen een noodopgraving uitgevoerd op de restanten van deze waterput (zie foto 1). Het hart van de waterput lag op 7,90 meter vanaf de achterzijde van slijterij De Pomp in westelijke richting. Op 3,40 meter diepte vanaf het maaiveld was nog net het restant van de put te zien (zie tekening 2); op 2.40 meter diepte vanaf het maaiveld was nog een deel van de

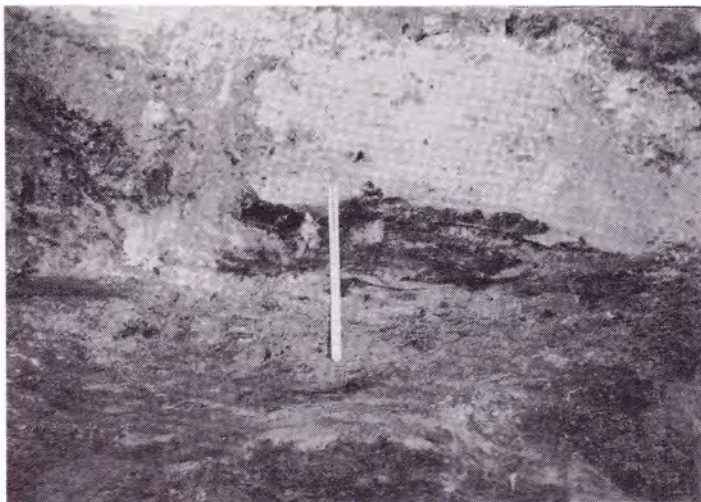

Foto 3.

put in profiel aanwezig. Daar er instortingsgevaar bestond, konden er verder geen uitgravingen meer plaatsvinden. Het restant van de put had een diameter van 2,10 tot 2,25 meter en een diepte van 0,25 meter. In de put kwam een dertiental paaltjes van berkehout te voorschijn. Deze bevonden zich op een diepte van ongeveer 4,10 meter vanaf het bestaande maaiveld van de Hoogstraat (zie foto 2). De vulling van de put bestond uit diverse laagjes zand met daartussen zwarte leemachtige lagen (zie foto 3). Hierin werd veel eikehout en scherven van besmeten en marne aardewerk en enkele randfragmenten aangetroffen. De ouderdom van deze put werd door ons voorlopig gedateerd rond 200 v. Chr. Dat op deze locatie sporen uit de IJzertijd te vinden zouden zijn, was gezien de vondsten van de opgravingen bij de Lambertuskerk te verwachten. Bij deze opgravingen voor de Lambertuskerk in 1991 werden in het westelijk deel van het perceel reeds sporen gevonden uit de IJzertijd. Het betrof een slingerkogel en diverse scherven. Langs de Dorpsstraat, naast het pand van W. van Nuland, waar in 1991 een proefsleuf is gegraven, werden ook toen enkele paalgaten, een afvallaag en een vuurhaard gevonden, die duiden op IJzertijd-bewoning. Op die plaats kon door ons destijds geen verder onderzoek ingesteld worden wegens tijdgebrek. Inmiddels is er reeds een winkelcentrum gebouwd. In het belang van het archeologisch onderzoek in Rosmalen is het noodzakelijk om alle nieuwe bouwputten tijdig te onderzoeken, zodat het beeld van oude bewoningen in de

dorpskern gecomplementeerd kan worden. Met name kunnen hier genoemd worden de Hoogstraat, Dorpsstraat, Schoolstraat en het gebied achter de Lambertuskerk (zie tekening 3).

Ons moeder durre skolluk

Harry Coppens

Van Dien Vorstenbosch (van Hemkes) kreeg ik dit gedicht. Wie de schrijver is, was haar niet bekend.

Van ons moeder durre skolluk
Wil ik wa gon vertelle
Die waar simpel mar zin me meer
Dan heel veul dure delle.

Ons moeder durre skolluk
Die waar meer van ketoen
Die droeg ze alle daoge
Da hurde zo in durre doen.

Ons moeder droeg unne skolluk
Mi brood er tegen aon
Daor tikte ze dan un kruske over
Eer ze die aon't snije gong.

Ons moeder durre skolluk
Mar de wier ons nie gezeet
Waar ieder jaor un kiendje
Wier laoter bij dun hoop geleed.

Onder ons moeder durre skolluk
Paasten gin positieklere
Toch wis zut mi dur zwanger lijf
Het heel goed te camouflere.

Ons moeder hi op durre skolluk
Hil wa luiers aongespeld
Dun inne kleine nog nie drueg
Of dun andere wir aoneteld.

Mi ons moeder durre skolluk
Onder aon de rechenen tip
Poetste ze ons orre
Of veegde stroop weg, van ons lip.

Ons moeder durre skolluk
Waar aaltijd bij de haand
We veegde er ons neus aan af
We ware vaaste klant.

In ons moeder durre skolluk
(Da heb ik nog nie verteld)
Wiere boone in gepoold
En erpel in geskeld.

In ons moeder durre skolluk
De waar vrugger iedere week
Wir dur onze vodder smandagssavus
'n Klein bietje eiergeld ingeleed.

As ons moeder durre skolluk
Tot dun draad waor versleten
Waarie as stof- of skotteldoek
Bij lange na nog nie vergeten.

Mi ons moeder durre skolluk
Wier menig traontje weggenomme
Misere is hur nie gespaort
Mi vlage over heur heen gekomme.

Mar onder dieje skolluk
Leefde un gelaote ziel
Die alles aon *Hierbove* liet
Ok as er wa te treure viel.

Ons moeder rapte in durre skolluk
Proppebolle in de bosse
Zo wij hil de winter dur
't Fornuis anmake kosse.

Ons moeder in durre skolluk
Leek nie zo intelligent
Mar butgeteren (zuinig zijn) kos ze
Tot op dun halve cent.

Ons moeder in durre skolluk
Waar nie de middenstand
Mar van pingele ha ze
Meer as normaal verstand.

Onder ons moeder durre skolluk
Zate nie de durste klere
Mar er klopte wel 'n gouden hart
Wor wij van kosse leren.

Op ons moeder durre skolluk
Wier ons 't bidde nog geleerd
Nou draagt ze nie mer unne skolluk

En bidde lijkt wel host verleerd.

Tege ons moeders skolluk
Wordt de mik nie mer geweje
Want as ie van dun bakker kumt
Dan is ie al gesneje.

Onder ons moeder durre skolluk
Waart as kind heel goed vertoeve
Mar nouw geleuf ik toch
Dek de nie mer zo hoeve.

Ons moeder duure skolluk
Dor kruip ik nie mer onder
Ik ben nie mer verlege
Of bang van hel of donder.

Onder ons moeder durre skolluk
Dor zaat gin feministe
Mar gezag de ha ze wel
En heur woord war 't leste.

Ons moeder draogt nie mer unne
[skolluk

Wa zegde nauw as keind
Vruger heb ik nooit anders gezien
Mar ja, aon alles komt un eind.

Inhoud

1

Wim Veekens

Het toponiem *Der Busgerbeemde* 2

5

Henk de Werd

Voogdijkinderen in Rosmalen

11

Gerrit Mol / Harry Coppens

Huisslachting

12

Harry Coppens

Schuurkerken

19

Harry Coppens

Last van wratten?

21

Henk de Werd

Harry van Berte Rosmalenaar van het jaar

23

Jan Hoofs

De zusters van Sinte Annenborch

30

Harry Coppens

Kinderliedjes en -versjes 7

32

J.C.M. Poelman

Van klooster tot psychiatrisch ziekenhuis 11

35

Arnold Chambon en Anton Verhagen

Vondstmelding

39

Harry Coppens

Ons moeder durre skolluk

Sponsors

De uitgave van *Rosmalla* is mede mogelijk door financiële steun van (tenzij anders vermeld zijn alle bedrijven in Rosmalen gevestigd): Abelen BV, Makelaarskantoor, Burg. Mazairaclaan 2; Van Grinsven Sanidrôme, Raadhuisstraat 4c; Berg Autobedrijf, G. v.d., Hintham 162; Berg Autoschadebedrijf, G. v.d., Hintham 160; Bouwmans, Oliehandel, J., Tweeberg 1; Creij & Van Hoek BV Grond- weg- en waterbouw, Huisbergenweg 6; E.T.I.Bureau Linnenbank BV, Stationstraat 13; Foto Stijntjes, Molenhoekpassage 5; Gebouwenservice H. Pennings & Zn BV, Europaplein 14, Den Bosch; Gloudemans BV, W., Hintham 117; Heijmans BV, Ver. Bedrijven, Graafsebaan 13; Hoedemakers en Zonen BV, Aannemersbedrijf P., Hintham 68; Huijbregts en Peters Notarissen, Hoff v. Hollantlaan 5; Jaropa Holding BV, J. Stienstra, Bruistensingel 100, Den Bosch; Lambermont Assurantiebedrijf, A., Burg. Woltersstraat 1; Lotus BV Pluimveeslachterij, Biestkampweg 2; Mierlo, Advocatenkantoor van, Pioenroosstraat 20; Modecentrum C. van de Graaf, Dorpsstraat 10; Pennings Bouwmaatschappij BV, H., Sportlaan 21; Pennings en Zonen Bouwbedrijf BV, H., Dorpsstraat 4; Piels, Technisch installatiebedrijf, Friezenstraat 7; Rabobank Rosmalen, Raadhuisstraat 1; Reijmers Schoenen BV, Dorpsstraat 26; Timmers BV Bouwbedrijf, Heikampweg 6; Uden BV, Aannemersbedrijf A. v., Vliertwijksestr. 38c; Verbiesen, Brood- en banketbakker J., Molensstraat 34; Verstappen Handelonderneming BV, Kloosterstraat 5a; Verstegen Schilderwerken BV, Oude Engelseweg 3a, Den Bosch; Villa Fleurie, De Driesprong; Voets Weg- en Waterbouw, Gebr., Pinksterbloemstraat 4; V.O.F. Gebr. v.d. Plas, Schildersbedrijf, Graafsebaan 5.

Felle brand te Rosmalen. Drie woningen in de asch gelegd. In den vroegen ochtend van heden heeft een fellen brand te Rosmalen by Den Bosch gewoed. Drie woningen werden totaal vernield. De brandweer, zeer spoedig aanwezig, tastte de vuurzee aan met gebruikma-

king van den sinds kort aangelegde waterleiding der gemeente Den Bosch. Wy geven een kiek tydens den brand. Fotopersbureau Het Zuiden 9-6-32.

Het betrof de woning van Januske van Gerven, alias Januske Tuf. Later had zijn zoon Ad van Gerven hier een vishandel. Nu vindt men er *Dierenartsenpraktijk Rosmalen-centrum*. Coll. Heemkundekring Rosmalen.

v.d.Broek

Dorpsstraat

villa

Burg
Wol-
ters
str.